

En faglig selvbiografi

Jeg har skrevet flere manuskripter om hva jeg har gjort i livet. Ett av disse er en slags familiehistorie, der jeg dveler meget med mine foreldre og min oppvekst. Denne er vesentlig beregnet på den nære familie og nære venner, og ikke beregnet til en bredere lesekrers. Det som kommer nedenfor er mer av en faglig selvbiografi. Noe av det, historien om tiden i Nord-Norge 1958-62, er delvis offentliggjort tidligere.

Jeg ville studere medisin for å bli psykiater, ønsket å forstå min fars depresjoner bedre. Far hadde store depresjoner i flere år da jeg gikk i gymnasiet. Han var langt nede og prøvde flere ganger å ta sitt eget liv. Han ble først behandlet av huslegen med brom og andre beroligende midler, men til slutt av professor Gabriel Langfeldt på Psykiatrisk klinikk der han fikk elektroshokkbehandling med god effekt. Far sykdom satte varige spor i meg.

Det medisinske fakultet ved Universitetet i Oslo tok opp 100 studenter årlig. Jeg begynte i 1952 sammen med 20 unge kvinner og var en av 80 unge menn. Det første året var vi stort sett på Blindern. Det var realfag som skulle læres. Jeg ble ved et «kupp» valgt til tillitsmann for kullet, mitt første verv.

Etter 1. avdeling ble kullet delt, 40 skulle studere videre i Bergen, jeg var en av de 60 som fortsatte i Oslo. Halvparten tok 1. avdelingseksamen etter to år, den andre halvparten, som jeg tilhørte, etter 2 ½ år. Derved ble vi bare en liten gruppe studenter som holdt tett sammen. Det skapte godt kameratskap. Vi ble delt inn alfabetisk, noe som gjorde at Eldar Normann, Ragnar Nesbakken og jeg kom til å være sammen hele studietiden og ble svært gode og nære venner.

Studentersamfundet var meget aktivt i 1950-årene. Møtene ble holdt i restauranten *Dovrehallen*. Det var interessante foredrag hver lørdag i semesteret og dans to andre dager i uken. Jeg ble medlem i styret ledet av Torkel

Opsahl, høstsemesteret 1954. Vi hadde et ambisiøst program. Ingmar Bergmann holdt foredrag om *Laterna Magica*. Etter foredraget var det diskusjon om filmens rolle i samfunnet, og noen uttrykk fra en radikal student var så provoserende at Arne Skaugen måtte vandre flere timer sammen med Bergmann i Oslo-natten før den store svenske filmskaper innfant seg på nachspielet. Der var det overfylt av unge skuespillerinner som gjerne ville ha filmroller.

Fengselsoverlege Johan Scharffenberg holdt foredrag om sin motstand mot tyskerne under krigen. Jeg var hjemme hos ham i Gamlebyen for å invitere ham. Han spurte hva jeg studerte, og da han fikk vite det, spurte han om hvilken Norgeshistorie medisinerstudenter leste nå for tiden! Det sto en egen aura om Scharffenberg, og på det møtet han holdt sitt foredrag, var det stappende fullt. Medlemsmøtene hver lørdag ble ofte besøkt av fremtredende politikere; Einar Gerhardsen og utenriksminister Halvard Lange var der flere ganger, og vi hadde til og med en gang nachspiel i Langes offisielle utenriksministerbolig i Parkveien.

Den store saken det semesteret var diskusjonen om *Kaderpartiet*. Håkon Lie hadde gitt ut boken *Kaderpartiet*, der han «avslørte» hvordan kommunistene infiltrerte seg inn i ulike organisasjoner. Studentorganisasjonene var meget ettertraktete, etter Lies mening. Dette var midt under den kjøligste perioden av den kalde krigen. Ni ledere innen studentverdenen, blant andre Herman Pedersen, Yngvar Ustvedt, Thorvald Stoltenberg og Kaare Sandegren, støttet Håkon Lie og gikk ut med et felles opprop om å være forsiktige med kontakter med kommunister og radikale personer på ytterste venstre fløy. Oppropet førte til store diskusjoner og hissig møter i Studentersamfundet. Jeg går ikke inn på detaljene i denne saken, som er beskrevet i detalj i boken om Studentersamfundets historie¹³⁰, og av Arne Martin Klausen i hans selvbiografi¹³¹. Det var imidlertid noen av oss som skrev under et motinnlegg, der vi tok avstand fra det første innlegget fra de infiltrasjonsredde studentene. Vi, som skrev under det innlegget, ble alle invitert til Oktoberrevolusjonsfesten i den Sovjet-Russiske ambassade. Riktignok til siste bordsetning, men vi fikk mye gratis brennevin og sigaretter utpå kvelden. Jeg var nå tydeligvis notert i sovjetrussiske arkiver, for senere, etter at jeg hadde fått fast stilling ved Universitetet i Oslo, ble jeg flere ganger kontaktet av russiske ambassadefunksjonærer med tilbud om å samarbeide. Tilsynelatende uskyldige saker, men jeg holdt meg langt unna.

130 *Det Norske Studentersamfund gjennom 150 år. 1813 – 2 oktober – 1963*. Oslo: Aschehoug, 1963. s. 491-8.

131 Klausen AM. *Et liv i kulturkollisjon*. Oslo: Aschehoug, 1999.

Det kulturelle sto høyt i kurs i Studentersamfundet på den tiden. Den aktiviteten ble ledet av radarparet Pål Hougen og Kaare Lervik. De arrangerte store kulturkvelder i Aulaen med ambisiøse bokutgivelser. Noen høydepunkter var arrangementer om Thomas Mann, H.C. Andersen og Knut Hamsun. På Hamsun-møtet holdt Francis Bull hovedtalen, og konklusjonen var: Dere straffer ikke Hamsun ved å ikke lese ham, dere straffer dere selv ved å unnlate å lese hans bøker.

Kjell Storvik var en ryddig kontorsjef i Studentsamfundet. Han styrte økonomien med fast hånd og ble da senere i livet sjef for Norges Bank. Mange andre av de aktive studentmedlemmene ble også toneangivende politikere og samfunnstopper: Kåre Willoch, Jan Syse, Magne Lerheim, Torkel Opsahl, Carsten Smith, Lars Roar Langslet, Tor Erling Staff, Gro Harlem Brundtland m.m.

På en danseften i Dovrehallen traff Tulla og jeg hverandre. Jeg spanderte lapskaus og øl på den vakre jenta fra Sørkedalen, fikk en dans eller to, og så var vi sammen, – for livet.

Forskning sto høyt i kurs hos medisinerstudenter på den tiden. Paul Owren og Leiv Kreyberg var de store forbildene. Jeg hadde hatt en jobb som *prosektor minor* sammen med Holger Ursin hos anatomiprofessor Johan Torgersen, og søkte om å få jobbe i laboratoriet til biokjemiprofessor Waalaas som student. Men jeg var ikke «flink» nok. Holger fikk derimot senere en studentforskerstilling hos Kaada, og dermed var hans livs skjebne som neurobiolog og stressforsker bestemt.

I siste del av studiet ble jeg hyret av dosent og poliklinikkoverlege Jens Dedichen for å teste hans Leverfaktor (L-faktor). Det ble starten på min vitenskapelige karriere. Jeg fikk ikke noen resultater, – ikke i det hele tatt. Men interessen for eksperimentelt arbeid og nysgjerrighet overfor biologiske spørsmål ble vakt, – og har vart hele livet.

L-faktoren var et sideprodukt av fremstilling av vitamin B12 fra levervev. Produktet ble laget på Nyco, der direktør Per Laland nesten hadde isolert vitamin B12 fra lever. Dersom L-faktoren ble sprøytet intramuskulært hos studenter, steg antall hvite blodlegemer i blodet etter kort tid. Jens Dedichen trodde derfor at faktoren stimulerte cellevekst og celledeling i benmargen. Dette burde ha vært undersøkt på andre biologiske organismer enn medisinske studenter, som fikk betalt for sprøyter i rumpa med etterfølgende blodprøver. Noen studenter besvimte, andre ble kvalme noen timer, men betalingen var god for fattige studenter. Etisk kommisjon var ikke funnet opp på den tiden.

En av de hurtigste celledelingene som kunne observeres direkte i mikroskopet, var de tidlige celledelingene til befruktede sjøpinnsvinegg. Jeg fikk studentstipend og dro til Drøbak til Universitetets biologiske stasjon. Jeg

jobbet i påske-, pinse- og sommerferier med sjøpinnsvin. De ble skrappt på bunnen av Oslofjorden og var kjønnsmodne på våren og tidlig sommer. Befruktningen forgikk uten særlig intimitet. Ved å sprøyte kaliumsalter inn i dyret, skilte det ut, avhengig av kjønn, modne egg eller sædceller i kjøkkenglass fylt med sjøvann. Så var det bare å blande egg og spermier, – og etter bare 30 minutter var første celledeling i gang. L-faktorer av forskjellig opprinnelse ble testet. I de første forsøkene, der jeg visste hva jeg hadde satt til av L-faktorer, fikk jeg de resultatene som Dedichen ønsket: L-faktorene førte til raskere celledeling. Men så gjorde jeg forsøkene «blindt», og da hadde L-faktoren ingen effekt på celledelingene. Noen preparater førte imidlertid til en merkelig bivirkning: sædcellene ble lammet! Jeg rapporterte mine funn til Dedichen, som igjen rapporterte dette til Nyco. Dette måtte testes på mennesker. Noen av mine mannlige studiekamerater stilte villig opp. Utstyrt med siste nummer av Cocktail ble spermier levert på toalettene på Rikshospitalet, og spermienes bevegelser testet med og uten L-faktor. Samme virkning på studentsæd som på sæd fra sjøpinnsvin. Nyco satte i gang prøveproduksjon av sæddrepende salve. Endelig et ufarlig middel mot befruktning. Men også her lærte jeg noe: Kunne det være noe annet i L-faktor preparatet som var virksomt? Det viste det seg å være, nemlig konserveringsmiddelet. Det ble ingen salve.

Livet på Biologisk stasjon var lærerikt og hyggelig. Jeg bodde på stasjonen noen dager ad gangen. Vi fisket med ruser etter fisk til Universitetet (vesentlig slimål) og til akvariet i Drøbak. Men vi fikk mer enn vi trengte til vitenskap og akvarium, og overskuddet ble til middag og lunsj, godt tilberedt av frk. Olsen, stasjonens hushjelp. Hun bakte brød og førte en sparsom, økonomisk og god husholdning. Finn Walvik var forskningsassistenten til Bjørn Føyn, bestyreren. Walvik var meget sparsommelig. Han fikk en tepose til å vare en hel uke, tok ny pose hver lørdag. Men han var både flink og hyggelig og lærte meg mye basal marinbiologi.

I sommerferien bodde familien i Hallangspollen. Jeg rodde til og fra jobben, med fiskesnøret etter båten. Makrell til middag rett som det var. Jeg fikk god hjelp av de vanlige vindforhold. Vindstille eller nordavind om morgenen, og sterk sørlig solgangsbris om ettermiddagen. En langhelg på våren da jeg jobbet i Drøbak, kom stipendkomiten og medisinsk veileder på «offisielt» besøk for å se hva jeg arbeidet med og hvordan. Det var Per Laland (Nyco-sjef) og sønnen Søren Laland (nyutnevnt biokjemiprofessor), professor i indremedisin Per Hansson (Ola-proff) og dosent Jens Dedichen. Hovedhensikten var å innta et godt torskemåltid med rødvin på Reenskaug restaurant i Drøbak. Ikke et helt vellykket besøk. Elghunden til bestyrer og professor Bjørn Føyn bet Søren Laland i benet, så han måtte til lege og få

«stivkrampe-medisin». Dessuten var torsken lunken og vinen for varm. «*Måltidet var godt det*» sa Dedichen, «*bare torsken hadde vært like varm som rødvinen*». Men mitt arbeid med å befrukte sjøpinnsvin ble godkjent.

Besøksprotokollen ved stasjonen viste hvor mange av fremtredende forskere som hadde vært innom Biologisk stasjon: Nansen, Schreiner, Kreyberg med flere. Her hadde også Elisæus Norum, min farfar, lært å mikroskopere og preparere alger. Han beskrev en hittil ukjent brunalge fra Haugesund-området, som fikk navn etter ham, *Phycocoelis Alariæ Norum*.

Tulla tjente penger, og jeg fikk studielån. Vi klarte oss ganske bra, men ekstrajobber som kandidatvikar på Radiumhospitalet hjalp godt på økonomien. Ragnar Nesbakken og jeg delte et slikt vikariat ett års tid. Jobben besto i å skrive journaler på nye pasienter, og assistere ved operasjoner. Det ble å holde i sårhaker. Men vi lærte meget, spesielt under samtalene eller rettere sagt, enetalene fra kirurgene under operasjonene. Selv om professor Efskind til vanlig ikke var særlig taletrengt, kom det en masse gode historier og gode tips for en student som holdt hakene. Dessuten fikk vi lov til å låne mikroskopiske snitt fra Patologisk avdeling. Vi ble derfor gode i det faget. Men kanskje det viktigste for min del var å lære Radiumhospitalet å kjenne fra innsiden. Det var, og er fortsatt, et meget godt sykehus. Vi bodde på sykehusets eldste avdeling under våre vakter og fikk store mengder meget gode smørbrød fra kjøkkenet til kvelds.

I 1958, det siste året i studiet, ble jeg valgt inn som studentrepresentant i Det akademiske kollegium ved Universitetet i Oslo. I tillegg til dekanus for hvert fakultet var det en representant for studentene og en for mellomgruppestillingene. Amanuensis Kristian Horn representerte «ikke-proffene». Vi fikk være med på generelle saker, men ikke ansettelse eller policyspørsmål som omhandlet stillinger og saker som lå over vår stand. Da ble vi satt på gangen. Vi kjempet for å være med under alle typer saker, men uten å ha stemmerett i de sakene der vi egentlig skulle vært på gangen. Vi vant frem, men det tok tid. Mange deltok i dette prinsipielle spørsmålet. Jusprofessor Carl Jacob Arnholm inviterte meg ut på middag i Frascati for å få meg til å gi opp saken. Han mente studentene lett ville kunne bli gisler i viktige saker som vi ikke skjønte rekkevidden av.

Rektor Johan Ruud var marinbiolog, og mine foresatte på Biologisk stasjon mente at jeg burde få Ruud til bevilge mer til universitetsmiljøet i Drøbak. Professor Bjørn Føyn hadde nemlig utnevnt meg til Biologisk stasjons medisinske medarbeider. Jeg prøvde, men Ruud var upåvirkelig. Ruud var imidlertid meget lydhør generelt sett overfor studentenes tillitspersoner. Han ba oss hjem til seg i hyggelige selskaper, og lyttet til våre argumenter og ønsker.

Medlemmer av Det akademiske kollegium hadde ingen godtgjørelse for sitt ansvarsfulle verv, men gratis telefon. Jeg hadde ikke telefon, men fikk med jevne mellomrom kvittert ut et passende antall 25-ører hos kvestor Elling til bruk i telefonkiosker. Det var litt vanskelig med bilag, men Elling tok ikke det tungt. Revisjon av Universitetets regnskap var noe mindre rigorøst på den tiden. Dessuten brydde Elling seg lite om noen merknader.

Kristian Horn var stifter og leder av Human-Etisk Forbund. Han ble derfor kalt Anti-Kristian blant venner. Vi jobbet godt sammen i kollegiet. Dekanene tok vel i mot studenten i Kollegiet. Spesielt var dekanus for Det medisinske fakultetet, Axel Strøm, forekommende og hjelpsom. Han synes dessuten det var bra med to medisinere i dette fornemme styret. Olav Meidell Trovik var universitetssekretær (man hadde ikke direktører ved Universitetet på den tiden!). Han styrte Universitetets administrasjon med sikker hånd, hadde både oversikt og kontroll over Universitetets legater, som ofte ble delt ut uten for meget demokrati og annen innsikt enn hans egen. Han hadde også god kontroll med studentleilighetene på Sogn og Kringsjø. Tulla og jeg kunne få en slik, beregnet til studentektepar. Men vi takket nei, vi hadde vår egen leilighet i Gamlebyen. Trovik og jeg fikk mer med hverandre å gjøre i universitetssammenheng neste gang jeg var medlem av Det akademiske kollegium. Det var en stor fordel å være venn med og godtatt av Trovik, både som student og som dekanus.

Tulla og jeg hadde som nygifte flyttet inn på 11 kvadratmeter i Vestlieveien. Men etter en tid fikk vi tilbud om å leie en leilighet i Kanslergaten 8, en gammel bygård i fire etasjer skulle rives ganske snart. Vi kunne bo der til vi skulle flytte ut av byen på turnustjeneste. Gården ble aldri revet og er nå fredet. I den leiligheten, med to rom og kjøkken og do i trappen, ble det holdt en masse studentfester. Tulla og jeg var det eneste studentekteparet på medisinerkullet som hadde egen byleilighet.

Den 21.5 1958 fikk Tulla og jeg vårt første barn, Erik. Tulla fødte gutten på Kvinneklinikken, Rikshospitalet. Jeg hadde studenttjeneste på avdelingen da Erik ble født, og fikk være med på fødselen. Det var ikke vanlig på den tiden at faren fikk være med på slikt. Da professoren i kvinnesykdommer, Schiødt-Rivers, hørte at jeg hadde tatt i mot min førstefødte, ble jeg behørig gratulert. Han spurte om når og hvor jeg var født. Jeg var født en julaften på samme kvinneklinikk. Igjen en viss positiv oppmerksomhet. Schiødt-Rivers tok meg med på loftet for å se igjennom min fødselsjournal, og da han så jeg kom til verden med en tangforløsning den 24.12. 1932, fikk jeg tilnavnet «Julaften» av ham, og Erik ble kalt «Lille julaften».

Medisinerstudentene hadde det bra på Rikshospitalet på den tiden. Det var gode lesesaler, godt bibliotek og fine rom for bordtennis og bridge. Vi

*Figur 7: Det akademiske kollegium skrider inn i Aulaen til årsfesten 2. september 1958. Forrest til h., amanuensis Kristian Horn, til venstre stud. med. Kaare R. Norum, bak ham overbibliotekar Harald L. Tvetervås, etter ham professor Hans Vogt, til høyre bak ham professor Nils Alstrup Dahl og til venstre professor Johan Einarsen. Deretter rektor, professor Johan T. Ruud med rektorkjeden, og kvestor Elling. I forgrunnen til venstre professor, tidligere rektor, Didrik Arup Seip.
(Foto: Aftenposten)*

var relativt få studenter og fikk god undervisning og veiledning av hele legestaben ved de avdelingene vi hospiterte og hadde undervisning ved. Dessuten fikk vi lov til å bruke badstuen og svømmekaret til Hudavdelingen hver annen dag. På lørdager ble de mannlige studentene til og med skrubbet på ryggen av bademesteren, ferdige leger ble skrubbet over det hele. Da kullet hadde tatt sin siste eksamen og holdt den såkalte doktormiddag, hadde vi nachspiel i badet, og ble skrubbet over det hele.

Og like etter det badet begynte turnustjenesten, som fant sted nordpå.

Nord-Norge-minner¹³²

«For en som har vokst opp på Frogner og ikke vært lengre nord i landet enn Geilo, burde det være en plikt å søke seg nordover.» Det mente nordlendingen, kullkameraten og den gode vennen Eldar Normann. Han hadde selv søkt turnustjeneste i Narvik, og overtalte Tulla og meg til å komme til samme by. Vi gjorde det, og angret aldri på den beslutningen. Den alfabetiske inndelingen av kullet gjorde at Eldar og jeg var på samme parti under hele studiet, og stort sett sammen under hele turnusen og militærtjenesten. Alt dette ga grunnlag for livslangt vennskap mellom Eldar, Tulla og meg.

Minner fra nord blir jo bare en beskrivelse av enkelte hendelser og opplevelser. Men jeg vil understreke det enormt positive ved å være flere år nord i landet: menneskene, naturen, holdningene og lyset; både midtvinterens blå lys og nordlandssommerens evige dag.

Tulla og jeg tok toget til Narvik ved juletider 1958. Reisen gjennom ensformige og skogfylte Sverige til Kiruna ble spennende forvandlet da vi krysset Riksgrensen. Måneskinn over krasse snøfjell og Rombaksfjorden blinket langt nede. Fremdeles lå det vrak fra sjøkrigen i 1940 på Rombaksfjordens strender; minner fra krigen grinte i mot oss.

Sykehuset i Narvik stilte med god bolig, og la forholdene ellers til rette for en ung legefamilie. Det første halvåret bodde vi i 2. etasje i «turnushuset». Det var en liten, men hyggelig leilighet. Eldar Normann flyttet inn i loftsleiligheten over oss. Han hadde platespiller med «longplatingplater» og ledninger ned til vår radio, slik at vi kunne få musikk på flere «kanaler». Det var mye av god musikk. Dessuten kunne vi høre hvordan musikkvalgene endret seg utover kvelden når Eldar hadde damebesøk.

Mitt første sykebesøk som nybakt lege var lille nyttårsaften 1958, før jeg hadde offisielt begynt som lege i Narvik. En jernbanemann på Kiruna-Narvikbanen var blitt akutt og alvorlig syk. Han bodde langs linja, og sy-

132 Dette «kapittel» ble i noe omarbeidet form publisert i boken: *Pågangsmot og optimisme. Helsearbeid i Nord-Norge 1945-1970*. Christian Fangel var redaktør for boken, som kom ut på Z-forlag våren 2012.

kebesøket gikk via dresin. Han hadde store tarmlødnings og måtte legges inn. Innleggelsen gikk på samme transportmiddel. Blødningene ble stanset, og han ble utskrevet frisk.

På kirurgisk avdeling tronet overlege Borch-Johnsen. Han var byens helt, dels fordi han fra operasjonsstuen hadde ledet hjemmefrontens motstand mot tysk okkupasjon under krigen (operasjonsavdelingen en var så «steril» at tyskere og nazister ikke hadde adgang), dels fordi han var en trofast Narvikdoktor.

Overlege Borch-Johnsen holdt selskap nyttårsaften 1958, og de unge legefamiliene ble innbudt til en drink og lett servering. Borch-Johnsen, som var meget liten av vekst, tok i mot oss på trappen. Han sto to trinn opp. Vi var helt nye og hadde ikke hilst på ham før, så vi måtte presentere oss for overlegen. Det gjorde vi nesten korrekt. Eldar, som stammet noe og spesielt ved litt stressende situasjoner, hadde da store vansker med å si navnet sitt. Derfor sa han raskt «Pål sine høner», noe han klarte uten stamming. Stor forbauselse da overlegen svarte «på haugen utslepte».

Overlege Borch-Johnsen ville gjøre det meste av kirurgien selv, vi turnuskandidater slapp ikke til. Det toppet seg på slutten av det kirurgiske halvåret da vi som var turnuskandidater, kjøpte inn ansjos og rensset den under lunsjen for å ha litt åpen kirurgi mens vi var der. Det hjalp litt, spesielt for Eldar, som var overlege Borch-Johnsens yndling. Han var jo ungkar og sportsmann, noe overlegen hadde vært i lengre tid, inntil han falt for en yngre dansk assistentlege.

Vi hadde todelt vakt på den tiden. Det vil si at vi hadde journalvakt hver annen dag på kirurgisk avdeling, og kvelds- og nattevakt både på kirurgisk og medisinsk avdeling hver fjerde dag og helg, fra fredag morgen til mandag morgen, med videre jobb på avdelingen frem til fem-seks om ettermiddagen. Lørdagene vi ikke hadde helgevakt, måtte vi assistere stedets øyelege Gustav Blomsköld under operasjoner. Han disponerte en operasjonsstue lørdagene. Vi var ikke vant til å se kirurger skjære i øynene på folk, og følte oss uvel den første tiden. Eldar gikk regelrett i gulvet med et smell. Det hadde riktignok vært en ganske heftig og begeistret fest kvelden før. Han ble båret ut i siderommet og våknet under sprittønna.

Det ble mye jobbing, også fordi vi kjørte legevakt i Narvik og omegn i den fritiden vi hadde. Dels for å lære, men også av økonomiske grunner. Vi tjente bare 70 % av vanlig kandidatlønn. Det var ca 15 000 i året.

Overgangen fra student til praktiserende lege var ganske brutal. Like etter at vi hadde begynt på kirurgisk avdeling, kom det inn to gutter som hadde akt på kjelke ved Ankenes. Ned en bakke i full fart og under en

lastebil. Begge småguttene var døde ved innkomsten. De hadde brukket nakken begge to.

Vi opplevde hvor tøffe pasientene nordpå kunne være. En pasient på Veggfjellet hadde fått ondt i magen. Smertene var så store at han syntes han måtte til han Borch-Johnsen, og så syklet han flere mil, – med perforert blindtarm! Og det første han spurte om i mottagelsen var om vi hadde kaffe.

Livet og forholdene på sykehusene var vel noe annerledes på den tiden, særlig i Nord-Norge. Spesielt var stemningen på de store sykesalene på mannsavdelingen ganske artig. Det haglet med ord, uttrykk og saftige historier. Svært livlig ble det en kveld da en mann fikk besøk av sin kone, og hun la seg opp i senga hans for en kveldskos. Han var en av de få på stor-salen som ikke lå der for prostatabesvær.

Det første halvåret var Gunnar Oftedal og Johan Henrik Strømme turnuskandidater sammen med oss. De hadde tatt eksamen et halvt år før oss, og var «veteraner» i Narvik. Eldar og jeg fikk god innføring i både sykehusrutiner og legenes særegenheter. Nyttig kunnskap. Det halvåret var vi tre ektepar med småbarn og en ungar. Neste halvår ble to ektepar byttet ut med to ungarer, Ståle Ritland og Ivar Lysberg. Dermed ble Tulla eneste kone i turnusboligen. Selskapeligheten skiftet tydelig karakter, fra familiemiddager hjemme til uteliv med nachspiel på huset. Spesielt var besøkene på Grand Hotel Royal populære. Bjørklunds band spilte til dans og underholdning, og i pausene sang Tulla og prøvde seg på bassen, mens Eldar hjalp til med trommer. Det endte ofte med hele bandet på nachspiel i turnusblokka. Og jeg leste egne «dikt».

De tre ungarerne hadde gode kontakter på søsterhjemmet. En av dem hadde som signal på invitasjon av en søt og hyggelig søsterelev, at lampen på stekeovnen skulle lyse. Den var godt synlig fra søsterhjemmet. Systemet virket bra. Men det ble litt klabb og babb en kveld da turnuskandidaten var på langt sykebesøk, og en noe eldre kollega var kommet for å overnatte. Kollegaen skulle varme seg kveldsmat på kjøkkenet og satte på lyset over stekeovnen. Men både søsterelven og den eldre kollega var fra Nord-Norge, så saken ordnet seg til alles tilfredshet.

På medisinsk avdeling, under overlege Blystads unge og inspirerende ledelse, slapp vi mer til. Vi ble satt til å holde innlegg på morgenmøter, lunsjmøter og i den lokale legeförening. Det ble god trening i både litteratursøk og muntlig fremføring uten lysbilder eller annen teknisk hjelp. Det var hyggelige forhold i de gamle tyskerbrakkene der medisinsk avdeling holdt til.

Alfred Blystad hadde blitt overlege bare 40 år gammel, og likte å undervise og instruere yngre leger. Dessuten var den alltid blide, hjelpsomme og elskverdige Anna Maria Wessel-Berg assisterende overlege. Hun hadde opp-

gaven å gi oss noe løsmunnede turnuskandidater rødt kort, om vi ble for frittalende på morgnemøtene. Hun ble senere en like sentral medisinsk personlighet i Bodø, som Borch-Johnsen var i Narvik.

Malmtransporten fra Kiruna til en isfri havn i Narvik var og er en sentral faktor i byens økonomi. Jernbanen var også god å ha for kommunikasjon mellom medisinsk fagpersonell i de to byer. Viktig var de regelmessige møtene i den såkalte Nordkalotten legeforening. Miljøet i Kiruna var mer internasjonalt preget enn det i Narvik. Dette ble godt synlig ved festmiddagene i Kiruna og spesielt på de kvinnelige deltagernes kledebon. Svenske legefruer kjøpte sine kjoler i Stockholm eller byer enda lengre syd i Europa. Sverige var rikt, og Norge litt mer bakpå. Det ga seg noen merkelige utslag. Blant annet var det litt sårt å lese oppslaget på det svenske hotellet på Riksgrensen at nordmenn ikke var velkomne. En annen ting som gjorde inntrykk, spesielt på unge norske leger, var størrelsen på svenske drammeglass. Det førte til meget hodepine og en del flau opptrinn, som imidlertid ble ganske fort glemt på begge sider av grensen. Johan Strømme imponerte svenske kolleger med å kunne gå på hendene i ganske beruset tilstand.

Mange i Narvik var ansatt i LKAB, som det svenske malmfirmaet het. Like mange var ansatt på det norske NSB, som fraktet malmen fra Sverige til Narvik havn. Det var en viss konkurranse mellom de to arbeidsplassene, noe som tydelig kom til syne ved bedriftsfotballkamper. De kveldene var det mye å gjøre på kirurgisk avdeling.

Apoteket i Narvik var velvillig stemt overfor unge leger. Hver gang vi kjøpte den månedlige spritkvoten, ble vi spurt om hva slags essens vi ville ha med på kjøpet. De hadde en spesielt god akevittessens. Vi fikk også rikelig med gratis prøvepakninger av nye medikamenter. Nevrosedyn (talidomid) var et slikt medikament. Men heldigvis ble det ikke født noen barn med misdannelser i Narvik da vi var der, eller 9 måneder etterpå.

Vi startet turnustjeneste på kirurgisk avdeling, og siste halvåret var vi på medisinsk avdeling. Mellom de to perioder var det ferie, Tulla og jeg dro nordover. Slektninger fra Sørkedalen kom til Narvik, og så fortsatte vi alle med bil, som hadde kano på taket, til Finnmark. Hensikten var å se landet vårt og prøve fiske på ulike steder. Vi opplevde meget, spesielt var gjestfriheten stor. Vi hadde planlagt å bo noen dager på Skoganvarre fjellstue, som lå mellom Lakselv og Kautokeino. Vi forhørte oss om det var ledige rom da vi kom til Lakselv. Da fikk vi vite at fjellstuen var brent under krigen, og det eneste som var igjen, var navnet på kartet. Men det var en hytte der oppe som en offiser på Porsangmoen eide. Vi kontaktet løytnant Amundsen, han så oss an, og vi fikk låne hytta hans i over en uke. Vandringer fra hans hytte førte oss til flotte fiskevann. Svoger Bjørn og jeg fant ett flott lite tjern

innunder en fjellhammer. Tårnfalker svedde over oss der vi satt på fjellham-
meren og så ned på tjernet. Bjørn sa at det var et vann uten hverken innløp
eller utløp, så der var det ikke fisk. Men så vaket noen likevel. Vi vandret
ned og fisket og fikk 60 ørreter på et par timer. Vi måtte slutte å fiske fordi
sekken ble for tung. Som betaling for leie av hytta til Amundsen, viste vi
ham vannet. Han ble med inn, og vi fikk omtrent like mange ørreter den
ettermiddagen. 20 år senere tok jeg Erik med til det vannet. Det var fortsatt
fisk der, men bittet var ikke helt som 20 år tidligere.

Da vi var i Skoganvarre kom Kong Olav på tur til Nord-Norge. Jeg gikk
ned på veien med Erik på skulderen, og den åpne kongebilen stanset og
kongen vinket til det han trodde var en ganske ubarbert finnmarking med
unge på ryggen.

Fra Skoganvarre gikk turen videre nordover. En opplevelse i Skarsvåg,
som ligger like ved Nordkapp, gjorde inntrykk. Vi fikk leie oss inn i et hus,
og fikk servert kaffe fra kopper og annet porselen som hadde ligget over ett
år i potetåkeren. Husgeråd ble gravd ned før tyskerne satte brann på husene.
Av de 195 innbyggerne i Skarsvåg som ble evakuert med tvang av tyskerne,
kom mer enn 180 tilbake i 1945. Det var pause i fisket da vi var der. Vi
fikk derfor skyss ut til en fugleøy. Da vi nærmet oss øya, såg tåken innpå,
men skipperen brukte skipshornet som gav ekko fra fuglefjellet, og derved
manøvrerte hans sin fiskeskøyte trygt inn til fugleøya. Turen nordover skjell-
satte oss, og jeg har siden nesten hvert år hatt en eller to ukers ferie i Finn-
mark.

Etter sommerferien var det turnustjeneste på medisinsk avdeling. Me-
disinsk avdeling hadde også byens barneavdeling. Oversøster var velvillig
stemt overfor yngre legefamilier. Vi fikk derfor legge inn småbarna våre der
når familien skulle på legemøter i Kiruna. En tidlig utgave av offentlig støt-
tet barnevakt. Medisinsk avdeling med sin barnepost holdt til i gamle tys-
kerbrakk. Men bygningenes noe sparsomme utseende og manglende
moderne fasiliteter gjorde avdelingen hyggelig, og avdelingens faglige stan-
dard var meget bra. Vi lærte meget indremedisin av Blystad og Wessel-Berg.

Imidlertid var det et nytt sykehus under planlegging. Den kjente arkitekt
Jan Inge Hovig var engasjert. Han var spesielt populær i Nord-Norge, etter
at han blant annet hadde tegnet Ishavskatedralen i Tromsø og sjømanns-
kirken i Narvik. Han var imidlertid en opptatt mann, og et festmenneske.
Ikke helt lett å få tak i. Da fylkesmannen i Troms fikk vite at Hovig var i
Narvik for å planlegge nytt sykehus, kom fylkesmannen med følge til Nar-
vik. Det ble fest på Grand Hotell Royal, der også en turnuskandidat fra
Namdalen var til stede. Hovig var og fra de kanter. Under festens gang ville
fylkesmannen bryte handbak med Hovig, som var kjent som en god bryter.

Kampen sluttet brått da fylkesmannen fikk spiralfraktur av overarmsbenet. Turnuskandidaten, som ikke hadde vakt, skulle ordne saken uten at det ble noe særlig oppstuss. Imidlertid var ingen i selskapet helt edru, heller ikke turnuskandidaten. Følgen var at i stedet for at det hele skulle gå rolig og ganske diskret for seg, ble nesten hele sykehuset vekket opp den natten. Morgenmøtet neste dag var preget av situasjonens noe latterlige alvor. Spesielt var det et poeng at fylkesmannen skulle reise videre for å gi en ordfører i Troms fylke en medalje for lang og tro innsats. Møtet mellom fylkesmannen og ordføreren skulle det vært moro å ha vært med på. Hovig hadde nemlig et par år i forveien håndbakkert med ordføreren, – og med samme seierrike utgang som den på Grand Hotell Royal i Narvik. Hovigs senere hustru, Ingrid Espelid Hovig, kjente til historien, og lo godt da hun fikk høre flere detaljer ved begivenheten av meg. Ingrid fortalte at Jan Inge Hovig sluttet med å bryte handbak etter festen i Narvik.

Turnus utenfor sykehus gjennomførte jeg i Ibestad legedistrikt. Distriktet var stort og omfattet Ibestad, Andørja, Grov i Astafjorden og Gratangsbotn. På den tiden var verken Ibestad eller Andørja landfast (nå er det både bro og tunnel). Ibestad var tettstedet på øya Rolla. Det var bare tre biler på øya: doktorens bil, en drosje og en lastebil tilhørende handelsmannen. Distriktslege Berild dro, av mange grunner, meget sjelden i legebesøk. Det måtte turnuskandidaten gjøre. I drosje eller i doktorbåt, en gammel ombygd sjark, som gjorde om lag 5 knop, om det var hastverk. Turnusboligen var stor nok for en ung familie og lå i annen etasje over doktorkontoret.

Været på Ibestad var som ellers på kysten i Nord-Norge, vekslende. Det snødde 17. mai, men det la ingen demper på festlighetene med tog, hornmusikk og stortromme.

Det var regelmessige kontordager på Andørja, Grov og i Gratangsbotn. Legekontorene var ganske så primitive og hadde ingen sykesøster, bare en slags vaktmester som hjelper. Det mest enkle var i Gratangen. Kontoret her var en del av menighetshuset. Det var ikke innlagt vann. Bare kaldt vann i en bøtte. En av mine første pasienter kom for å få skylt ørene. Hun hadde mye ørevoks. Forrige gang hun ble skylt, ble det utført med kaldt vann. Hun hadde derfor varmt vann med seg på termos da jeg behandlet henne.

Det var ingen systematisk opplæring av turnuskandidaten fra distriktslegens side, snarere tvert i mot. Berild innrømmet at han lærte den nye tids medisin av turnuskandidatene, som jo kom rett fra sykehusene. Men distriktslegen hadde erfaringen og kunnskapen om både folk og distrikt, og var en god mann til å hjelpe turnuskandidatene med å skille mellom vanlige ufarlige sykdommer, og pasienter som virkelig trengte behandling.

Jeg hadde ingen helt dramatiske pasientepisoder i det halvår familien bodde i Hamnvik. Men sykebesøkene vinterstid i liten sjakt kunne være ganske spennende. Jeg måtte stå i førerhuset for ikke å bli sjøsyk. I februar i stiv kuling ble jeg tilkalt til en meget syk familie i en isolert grend på Asstafjordlandet. Sjarken kunne ikke legge til land. Jeg ble hentet i småbåt, og familiefaren hadde med seg brodder slik at jeg kunne gå på islagte fjæresteiner. Det var fire familiemedlemmer i alderen 16 til 21 år som hadde feber over 41 uten at jeg fant noen andre symptomer eller tegn. Jeg lovte å komme igjen dagen etter. Været var bedre og diagnosen lettere. Da hadde meslingutslett kommet på to av pasientene! Det var et familiemedlem i militær-tjeneste som hadde brakt smitten med seg da han var hjemme på perm.

Sykebesøk med sjarken hadde sine gode sider i maksvær. Der hvor sjøfugl og andre tegn på sei viste seg, slo vi av motoren og fisket storsei til flere gode middagsmåltider. Dessuten var det gode muligheter til å fiske småsei i Straumen på Andørja.

Jeg ble interessert i et lite forskningsprosjekt på Ibestad. En mann i trettiårene kom til legekantoret fordi synet hadde blitt dårlig. Han var født døv. Det tiltagende dårlige synet kom av sykdommen *retinitis pigmentosa*. Under samtalen kom det frem at han skulle gifte seg med en døv jente fra nabodistriktet. Jeg fattet mistanke om at han led av en arvelig lidelse, og kanskje var jenta i slekt med ham og hadde samme lidelse. Jeg kontaktet professor i medisinsk genetikk ved Universitetet i Oslo, Jan Mohr, som instruerte meg i hvordan en slekt kunne kartlegges arvemessig. Jeg fikk tilsendt materiale til å undersøke smakssanser og andre genetiske markører. Det viste seg at min pasient hadde stor familie, og hans foreldre var firmenninger. Hans forlovede tilhørte samme familie. Men de var ikke nære slektninger. Forlovedens foreldre viste seg også å være i familie med hverandre. Pasienten og hans forlovede var altså homozygote for et recessivt syndrom som ga medfødt døvhet og en senere *retinitis pigmentosa*. Jeg fortalte pasienten at om han og hans forlovede fikk barn, ville alle barna helt sikkert bli født døve og etter hvert miste synet. Jeg fikk kartlagt en meget stor slekt på Ibestad, en slekt som hadde forgreninger blant annet til både Grov og Gratangen. Jan Mohr syntes det var en interessant kartlegging, men studien var etter hans syn ikke verdig en publikasjon. I ettertid synes jeg at det var en gal beslutning. Jeg lærte imidlertid meget av undersøkelsen, både menneskelig og medisinsk.

Ibestad var et knutepunkt i distriktet. Her var både sorenskriver med dommerfullmektig, sogneprest og klokker; og altså også distriktslege med turnus-kandidat. Turnuskandidaten og dommerfullmektigen med familier ble fort omgangsvenner. Det ble bridge med vafler og legesprit. Forholdet

mellom sorenskriver, distriktslege og sogneprest var av ukjente grunner ikke fullt så godt! Men personlighetene var ganske så ulike.

Det var bare én tyv på Ibestad. Det var derfor greit bare å gå til hans bosted å hente det som var blitt borte, vel å merke dersom det stjålne ikke var til å drikke eller spise. Det var en tid stort svinn av legesprit fra kjelleren til legekantoret. Distriktslegen satte et ganske kraftig avføringsmiddel til noen spritflasker i kjelleren, og dagen etter innbruddet kom stedets forbryter til legekantoret på grunn av svær magesyke. Det endte noe senere, etter min tid, tragisk med Ibestads ene sorte får. Han hadde fått fatt i en kanne med sprit, som viste seg å være metanol. Han holdt drikkegilde; en døde og flere ble blinde.

På Ibestad hadde det i flere hundreår ligget et gammelt handelshus, der familien Dons tronet. Da hurtigruten for vel hundre år siden skulle opprettes, ble gamle Dons spurt om hans kai kunne bli et anløpssted. Dons nektet, det ville bli for meget støy og larm. I stedet ble anløpet opprettet noe lengre vest i fjorden, og det stedet ble til Harstad by. Like etter at vi hadde kommet til Ibestad, fikk vi invitasjon fra fru Dons. Vi ble servert te og småkaker en ettermiddag. Det var vanlig at nye leger og andre med akademisk utdannelse skulle avlegge handelshuset Dons et besøk. Stedet var ett av de best bevarte nordnorske handelshus, og er for få år tilbake restaurert av Riksantikvaren. I hovedhuset hadde Ludvig Philip, den senere franske keiser, overnattet på sin tur til Nordkapp i 1795. Det rommet han hadde sovet i, var fremdeles avsperrret med en kjetting. Ingen hadde senere ligget i den sengen. Vi leste meget av Knut Hamsun på den tiden.

Det var også andre kjente personer som hadde vært på Ibestad. Anders Jahre var dommerfullmektig der i 1916. På den tiden var det opprettet en Ibestad sparebank, med en solid bankbygning i granitt. Hver gang Ibestad sparebank kom i vansker, ble Jahre kontaktet og banken reddet. Da jeg fikk Jahre-prisen for unge forskere i 1972, hadde jeg under festlighetene en lang samtale med Jahre om Ibestad. Han fortalte at tiden der var en av de lykkeligste perioder i hans liv. Jeg gjorde ham oppmerksom på en bok som var skrevet av dansken Aage Krarup Nielsen¹³³. Krarup Nielsen hadde vært lege på Ibestad noen år etter Jahre var der. Jeg fikk skaffet Jahre et eksemplar av boken.

Ibestad sparebank er nå blitt et lite hotell, og bankhvelvet er Ibestads mest solide bar.

Det som jeg husker best i fra oppholdet i Ibestad legedistrikt, var legebesøkene. Folk var så gjestfrie og takknemlige. Jeg har aldri spist så ofte og så mange fyldige røkelakssmørbrød i mitt liv. Med masser av kaffe til.

133 Nielsen AK. *I Doktorbaad og karriol*. København: Gyldendalsk Boghandel. Nordisk forlag, 1947.

Etter turnustjeneste, kom militærtjenesten. Den gangen var det vanlig at det første turnussted bestemte både hvor senere distriktsturnus og hvor militærtjeneste skulle utføres. For staten ble det mindre å refundere av reiseutgifter. Jeg ble plassert på Skjold som bataljonslege med løytnants grad. Forsvaret skaffet ikke husvære til utkommanderte leger. Vi fikk foreløpig plass til familien på den militære sykestue, noe som skapte stor irritasjon hos bataljonens administrasjonsoffiser. Hvorfor kunne ikke familien ha blitt igjen hjemme, var spørsmålet. Men vi hadde jo ikke noe hjem. Vårt hjem var der vi til en hver tid var. Vår eldste sønn, Erik, var blitt to år, og Tulla var gravid med den neste. Men etter hvert fant vi husvære. Skjold gårds gamle hus var nesten ledig. Vi kunne få leie en stor stue og soverom med adgang til kjøkken. Soverommet hadde tidligere vært stedets postkontor, og fremdeles banket folk på for å sende pakker. Det ble fort kaldt den høsten. Og fra slutten av oktober, måtte jeg hver morgen i kjelleren for å tine opp vannrøret for å få vann på kjøkkenet. Det ble etter hvert også is på kjøkkengulvet, og Erik likte å skli på det skjeve gulvet. Mange av våre tallrike gjester også.

I de andre rommene i det gamle huset bodde det ingen, men de ble brukt som lager. Blant annet til et griseslakt og en elgskrott. Døde dyr i første etasje. Senere fikk vi vite at en mann hadde hengt seg på loftet. Han hadde vært tatt ned før vi kom i huset. Men gården hadde også sin stolte historie. Her bodde den norske militærledelsen en stund i vårdagene 1940, og det var i dette huset at Åse Nordmo hadde sunget for generalstaben og derved ble oppdaget som en stor sangerinne.

Huset hadde sine hyggelige sider. Vi hadde ganske stor plass i forhold til hva andre militærleger disponerte. Derfor var festlighetene i vårt hjem ganske hyppige. Det var over 100 meter til do, og på vinterstid ble gjestene kjørt til do av Eldar Normann som hadde ny Volvo Amazon. Han var en hyppig gjest.

Det var et meget trekkfullt hus. Det lå ofte rim langs gulvet. Det ble bedre da snøen la seg oppover veggene, og trekken ble mindre. Stuene våre ble varmet opp med billig bakhornved. Men soveværelset ble ikke oppvarmet, og fra oktober av måtte tissepotten hver morgen bankes ut. Den var bunnfrosset.

Det var ikke de store medisinske opplevelser i militærleiren. De fleste rekruttene var friske og trivdes i Troms innland. Turterrenget var ypperlig og fisket storartet. Som militærleger fikk Gunnar Oftedal, som var brigadefører, og jeg leie kløvhester med mannskap. Vi dro på fisketur innover fjellet med to menige soldater, og to kløvhester som fraktet inn mat, båt og telt.

Av dagligdagse legegjerninger kan registreres at jeg diagnostiserte smittekilden for en «epidemi» av flatlus i militærleiren. I tillegg til militær legevirkosomhet, ble vi brukt av lokalbefolkningen. Det legebesøket jeg husker best, var til en eldre jeger, som var blitt borte på revejakt ved et vann noen km unna. Jeg fant jegeren. Han var død, og det var også reven, som lå 30 meter unna. Han hadde angivelig lenge hatt «svakt hjerte», og spenningen ved revejakten hadde utløst hjertestans.

Vi var to militærleger og en militærtannlege. Første tiden var det en tannlege fra Tromsø. Han hadde ganske god økonomisk praksis: han spurte hvor meget penger de private pasientene hadde med seg, og så behandlet han dem for det beløpet. Neste tannlege var en stor kar fra Bergen. Han skulle trekke en jeksel, som satt ganske fast i overkjeven til en pasient. Han trakk og trakk, – og så løsnet ikke bare jeksel, men hele bunnen av bihulen. Han kom løpende inn til meg med jeksel og bihulebunn i tangen og ropte på hjelp. Mens pasienten satt igjen i tannlegestolen. Vi ringte Øre-nese-halsavdelingen i Tromsø. Det var ingen fare; bare å sy igjen og be pasienten komme tilbake om noen dager for kontroll. Pasienten kom ikke, og tannlegen begynte å se etter dødsannonser i lokalavisene. Men pasienten kom seg etter hvert, men han ville ikke besøke den hysteriske tannlege på Skjold mer.

Da Tulla, Erik og jeg dro fra Skjold i slutten av desember, var det 42 kuldegrader. Det var ikke mulig å bruke vann for å gjøre rent etter oss i de rommene vi hadde leid. Det frøs med engang kluten kom nær det som skulle gjøres rent.

Vi skulle flytte til Heggelia. Jeg var forfremmet til landforsvarslege (brigadelege) med majors grad. Med en slik forfremmelse fikk vi leilighet, tre rom og kjøkken. Et moderne nybygg med sentralvarme og god komfort. På Skjold hadde vi vært friske hele tiden, tross kulde og trekk. Men da vi kom i en varm, moderne leilighet, fikk vi hoste og feber.

Kjell ble født mens vi bodde der. Min mor skulle komme og passe på Erik mens Tulla var i Narvik for å føde. Men sterke veer startet før svigermoren var ankommet. Turen til fødestuen i Narvik gikk med drosje. Det var to fjelloverganger og en ferge mellom Heggelia og Narvik. Men sjåføren ville ikke ha fødsel i bilen. Han råkjørte på glatte og dårlig vinterveier og nådde frem i tide. Fødselen foregikk greit like etter ankomsten til Narvik sykehus. Og mor var nesten sint fordi Tulla ikke kunne «holde seg» til hun var på plass.

Som major hadde jeg ikke særlig meget å gjøre. Det var å være i beredskap og planlegge sanitetsvirkosomhet i Nord under «den kalde krigen». Vi var NATOs såkalte vaktpost i nord.

Andre militærleirer skulle «inspiseres», det vil si at jeg besøkte kolleger som var militærleger andre steder i Nord-Norge. Transporten skjedde enten med jeep eller fly. Begge transportmidler var kalde og turene ganske spennende. Bilveiene var dårlige, spesielt i vårløsningen. Søle, glatte veier og telehiv var det vanlige på den tiden. Men spesielt var flyreisen i tomanns fly fra Bardufoss til Andøya over Senja minnerik. Jeg fikk føre flyet store deler av turen! Det vinglet litt. Det var ikke alltid lett å lande med småfly på Andøya. Problemet var vinden. En gang blåste det så hardt at nylig lagt asfalt nær flyplassen rullet seg opp og blåste av veien.

På våren ble det isfiske. På utflukter og manøver hadde jeg oppvarmet telt og fikk drive isfiske sammen med andre høyere militære. Stor røye ble dratt opp på isen. Jeg hadde fått sendt en boks med levende meitemark fra Sørkedalen og fikk langt mer fisk enn de som brukte ost og surmelk som agn. Det ble en viss misunnelse og murring på isen, men da et par av oberstene fikk meitemark, – og deretter fisk på kroken, ble manøveren ganske fredelig.

Det beste isfisket var på Altevann i midnattssol i begynnelsen av juni. Snøen var råttan om dagen, men utpå kvelden holdt den brede militærski. Isen var fortsatt ganske tykk, og de gamle hullene var ganske store. Min beste fiskehistorie var den store røya som slapp kroken like under isen, og som forvirret hoppet opp av hullet og langt inn på isen. Jeg har et solid vitne på den historien, nemlig den senere pediater og professor Oddmund Søvik.

Det var streng militær rangordning med bordplassering etter militær grad. Dette gjaldt også når offisersfruene møttes til selskapeleg samvær. Tulla satt ganske høyt ved bordet den ene gangen hun deltok.

Det var grensevakt ved Helligskogen innerst i Skibotn. Soldatene gikk her med skarpe patroner i våpnene. En hadde glemt å tømme geværet for skarpt da han kom hjem til brakka. En vennskapeleg diskusjon om gulvvask førte til et vådeskudd, der en soldat døde momentant. Jeg satt i en slags halvmilitær kommisjon sammen med lensmann Giæver i Lyngen. Skyldspørsmålet var enkelt. Han som hadde løsnet skuddet, ble dimittert, og sivil rettssak fulgte. Lensmannen var en fargerik personlighet, som i de kveldene vi hadde sammen, fortalte meget om livet i Lyngen i eldre dager. Med historiene fra Lyngen endte mitt opphold i Nord-Norge som lege. Men jeg kom ofte tilbake til landsdelen senere i livet. Oppholdet i nord endret mitt syn både på landet vårt og folket. Ungguttene fra Frogner ble vokstene nordpå. Og kom til å elske landsdelen så meget at en sommerferie uten et opphold i Nord-Norge var utenkelig.

Til nå har jeg nesten bare fortalt om hva jeg gjorde i Nord-Norge. Men vi var jo en familie, og den ble større nordpå. Tulla trivdes godt i Narvik.

Her var det masse selskapelighet, og hun og vi fikk en rekke gode venner. Det første halvåret var turnuslegefruen Siri Oftedal og Elsa Strømme der også. Neste halvår ble det færre kvinner i legehuset, men mer festing og moro. På Ibestad var det færre å være sammen med. Men vi ble ganske fort kjent med sorenskriveren og dommerfullmektigen og deres familier, og det ble en hel del omgang med disse. Men jeg var jo ofte ute på lange sykebesøk, og tiden for Tulla ble nok ganske kjedelig. Men Erik holdt oss begge engasjert. Han var en livlig guttunge, som hadde lett for å klatre over det meste. Han måtte passes godt på. Tulla og jeg ble medlem av den lokale bridgeklubben på Ibestad. Det var meget hyggelig. Bridgeklubben møttes i andre etasje på samvirkelaget. Bestyreren var en ivrig bridgespiller. Det var greit å bli godt kjent med ham. Da kunne vi kjøpe øl i små porsjoner. Egentlig måtte vi bestille øl på forhånd, og da bare i hele kasser. Slik var bestemmelsene den gang.

Mest ensomt for Tulla ble oppholdet da jeg var i militærtjeneste. Men hun klaget ikke. Hun skrev lange brev til slekt og venner og var ivrig med håndarbeid. Det var knytting av tepper og sying og strikking av barnetøy.

Sommeren 2002 var jeg, som vanlig om sommeren, en tur i Tana for å fiske. Jeg hadde kjørt i vår bil nordover sammen med Holger Ursin, som en ukes tid senere tok fly tilbake til Bergen. Så kom Tulla opp med fly, og sammen kjørte vi sydover fra Tana til Oslo. Vi kjørte langsomt sydover, og var innom alle de stedene vi hadde bodd tidligere. Det ble en både spennende og artig reise. Første stopp på mimreturen var Skjold. Vi kom til militærleiren, som var under nedleggelse og oppløsning. Men kafeteriaen i veikrysset bestod, den var faktisk meget større enn for nesten femti år siden. Vi kom i prat med betjeningen og sa at vi hadde bodd på Skjold gård i 1960 og hatt en ung jente som barnevakt der og da. Den jenta bodde fortsatt i området og ble ringt til og kom til kafeteriaen. Gjensynet var hyggelig. Hun husket mer fra barnevakten enn hva vi gjorde. Hun hadde fulgt med oss i tankene og syntes det var moro å se meg igjen på TV i Fjernsynskjøkkenet.

Fra Skjold dro vi videre til Heggelia. Her var det store endringer og en rekke nye boligbygg. Den blokken vi hadde bodd i, var under rivning! Tiden går. Men det var artig å se igjen huset og minnes kjellerhullet under trappen der Erik pleide å kaste skoene sine. I det huset hadde Kjell sine første måneder. Det var et godt kollektiv blant offisersfamilier i blokken. Var Tulla med på langtur uten barn, kunne Kjell, om han skrek av sult, få pupp av nabofruen som også nettopp hadde fått barn.

Fra Heggelia gikk mimreturen til Ibestad. Vi kunne kjøre helt ut med bil, det var bro fra fastlandet til Andørja og derfra tunell ut til Ibestad. Vi var feriekledd, og jeg hadde latt skjegget gro. Derfor ville nesten ikke dis-

triktslegen lukke opp for oss da vi besøkte legeboligen. Vi kom ikke innenfor døren, men ruslet rundt «hagen» og kjente oss igjen. Men andre steder på øya var det annerledes: ny bebyggelse, nye forretninger, asfalterte veier, og banken var nedlagt. Det vil si ikke nedlagt, men omgjort til pensjonat. Vi bodde der en natt og tok en drink i baren, som var den gamle safen.

Neste dag besøkte vi Handelshuset, som vi hadde besøkt til te og småkaker for vel 40 år siden. Handelshuset var pusset pent opp, og vi ringte på og ble biskt mottatt med ordene at dette var et privat hus og ikke noe museum. Betuttet sa Tulla at vi hadde bodd her for 40 år siden og ville se oss om på gamle tomter. «Hva gjorde vi den gang?», og da yrket mitt kom for dagen ble dørene slått vid åpne og «Vær så god og kom inn!» Vi fikk vafler og nyplukkede multer og gikk rundt i huset. Igjen så vi det avlukkede rommet der keiseren hadde sovet. Vi så det merkelige kvinnehodet som var laget av avklippet kvinnehår, og Tulla kunne fortelle om hvordan tinnfatet på kjøkkenveggen var blitt skjevt og rart (det var en ung hushjelp som da vi bodde på Ibestad hadde satt fatet i stekeovnen). Handelshuset var nå blitt et feriested for familien Dons, som hadde flyttet sørover. De fortalte at det gamle legedistriktet Ibestad nå var delt opp i fem. Det var Gratangen, Grovfjord, Andørja og to på Rolløya. Og nå var det bilvei alle steder, ingen doktorbåt.

Etter Ibestad dro vi til Narvik, og besøkte den gamle «turnusboligen». Den var omdannet til vakthus for ambulanspersonell og noen søsterboliger. Vi bodde på hotell Grand Royal der vi for mange år siden hadde både festet og spilt (Tulla og Eldar). Stemningen i baren og på dansegulvet var ikke den samme som på Bjørklunds tid. Men det var midnattssol og «besøksvær».

Sørpå igjen

Studie- og turnustiden endret mine holdninger og interesser, men for å være tro mot den opprinnelige psykiatermotivasjon, søkte jeg en stilling på Lier psykiatriske sykehus etter endt turnus og militærtjeneste.

Der var jeg nesten ett år. Gammeldags psykiatri, og de unge leger ble satt til arbeid på avdeling for kronisk syke, – det var vesentlig å dele ut medisiner og gi elektroshjokk til kvinner og menn med tunge depresjoner. Jeg visste hvordan sjokk kunne hjelpe, hadde sett min far våkne opp nesten helt kvitt sine depresjoner etter noen sjokkbehandlinger på Psykiatrisk klinikk.

Overlege Lingjærde var sjef for Lier sykehus og overlege på kvinneavdelingen. Han var en psykiater av den gamle skole, med god empati med pasientene og en ordensmann. Han var glad i blomster og hadde et flott

tulipanbed foran huset. Like etter at de hadde kommet i blomst, ble de plukket av hans 3-årige barnebarn og vår Erik. De kom stolt inn til fru Lingjærde med de avplukkede blomstene. Fruen var noe engstelig for hva overlegen ville si til å se bare stilker når han kom hjem fra tennis. Hun satte derfor blomstene på plass med knappenåler. Overlegen bemerket et par dager senere at tulipanene visnet usedvanlig fort det året.

Randolf Alnæs var avdelingslege og ikke av den konservative sorten. Han innførte LSD-behandling på nervøse kvinner og satte i gang kurser for å innføre vegetativ psykoanalyse ad modum Langen. Alnæs bodde i første etasje i legeboligen. Han hadde ofte besøk (mest kvinner) og brukte den hvite rullegardinen som skjerm når lysbilder skulle fremvises. Det var gratis skue fra utsiden av huset, slik at hvem som ville kunne følge foredragets gang.

På en av mannspostene ble det startet en psykoterapigruppe av en nylig utdannet «lege» fra Tyskland. Han hadde først studert medisin i Oslo, men strøk så mange ganger i begynnelsen av studiet at han ikke fikk fortsette ved Universitetet i Oslo. Han kom inn ved et tysk universitet og fullførte legestudiene der. Men den norske tilleggseksamen klarte han ikke, og professor Axel Strøm som eksaminerte ham i sosialmedisin, mente at kandidaten ikke kunne ha klart artium en gang. Han ba kandidaten fremvise sitt artiumsvitnesbyrd. Så startet en leting etter et «forlagt» artiumsvitnesbyrd, som aldri ble funnet. «Legen» hadde forfalsket sine eksamenspapirer. Men på grunn av hans sosiale legning og gode humør var hans psykiatrigruppe slett ikke mislykket.

Lønnen som assistentlege i Lier var ikke særlig stor, og derfor måtte jeg kjøre legevakt i Drammen. Jeg tok vaktene som egentlig var gitt til noen privatpraktiserende leger i byen. På den måten ble jeg kjent i distriktet og så også hvordan det var å drive praksis. Det var ikke særlig forlokkende, i alle fall ikke slik som de gamle legene i Drammen drev.

Det kliniske arbeidet på Lier sykehus ble noe ensformig og ikke særlig interessant. Jeg begynte derfor med forskningsprosjekter hos overlege Oddvar Skaug, som ledet det klinisk laboratoriet på sykehuset. Oddvar Skaug var mer ingeniør enn lege. Han hadde konstruert Norges første Geiger-Müller teller, laget sin egen gass-kromatograf og satte opp en rekke gode metoder til analyser av substanser i blod og urin. Men han syntes det var mer interessant å finne opp nye instrumenter og metoder enn å bruke dem i forskning.

Men jeg ville arbeide med noe mer eksperimentelt i laboratoriet til overlege Skaug. Prosjektet var noe diffust, det gjaldt en viss sammenheng mellom medikamenter mot schizofreni og svovelbindinger i blodet. Langt

over både min og Skaugs forstand. Han rådet meg til å spørre professor Lorentz Eldjarn på Rikshospitalet. Han var en verdenskapasitet på biologiske effekter av svovelholdige stoffer. Mine spørsmål (husker ikke hva jeg spurte om) var tydeligvis så interessante at Eldjarn mente at jeg burde begynne å forske på Sentrallaboratoriet på Rikshospitalet. Jon Bremer hadde nylig oppdaget noe meget viktig om et stoff som fantes i ganske store mengder i muskelvev: carnitin. Jon Bremer trengte en stipendiat til å jobbe sammen med seg.

Eldjarn skaffet stipend, og Bremer veiledet meg. Jon Bremer var på sporet etter carnitinet virkemåte i kroppen: det var viktig for forbrenning av fettsyrer inne i cellenes små organeller som kalles mitokondrier. Carnitinet dannet kjemiske forbindelser med fettsyrene slik at disse kunne fraktes gjennom mitokondriemembranene til forbrenning. Jeg ble satt til å rense opp og karakterisere det enzymet som katalyserte dannelsene av acylcarnitiner.

På Rikshospitalets Sentrallaboratorium fikk jeg min egentlige forskerutdanning. Jeg lærte hva forskning er. Det er mye hardt arbeid, mange frustrasjoner når forsøk ikke går som de skal eller ikke gir de resultater som forventes. Men også fantastisk oppløftende når gode forsøk går og fine resultater oppnås. På den tiden arbeidet stipendiatene med all slags apparatur og metoder selv. Det var ikke teknisk assistanse, dårlig med automatiske maskiner og ikke avanserte elektroniske regnemaskiner som kunne regne ut statistikk og standardavvik og signifikans. Vi måtte lage løsninger, preparere kromatografiutstyr, innstille spektrofotometere og tellere for radioaktivitet selv, og etterpå å regne ut statistikk og signifikans med regnestav og logaritmetabell. Det gikk noe saktere enn nå. Men det gjorde at vi måtte forberede forsøkene grundig, og vi ble mer kjent med tallene og forstod forsøkene bedre. Jon Bremer var en meget god læremester. Og alle stipendiatene hjalp hverandre, og diskuterte forskningen sin med hverandre. Det var et særdeles stimulerende miljø, med en rekke flinke mennesker: Ragnar Nesbakken, Johan Henrik Strømme, Sverre Skrede, Mikael Farstad, Kenneth Try, Oddvar Stokke, Thomas Bøhmer, Egil Jellum og Kjell Rootwelt. Alle disse ble senere professorer og toneangivende forskere inne sine miljøer. Eldjarn og Bremer dannet en god skole.

Jon Bremer var som sagt en meget god veileder. Jeg ble satt på hans prosjekt, som gikk ut på å klarlegge carnitinet rolle. Min første vitenskapelige artikkel skrev jeg sammen med Jon Bremer. Deretter slapp han meg utpå alene. Det vil si at jeg skrev mine vitenskapelige artikler uten andre medforfattere, selv om Jon hjalp meg meget. Det var ikke vanlig på den tiden at veilederne ble medforfattere. Jeg fikk oppgaven å isolere det enzy-

met som katalyserte den kjemiske forbindelsen mellom carnitin og lange fettsyrer. Enzymet ble isolert fra okselever, og jeg rensset det opp ca. 40 ganger. Det var altså ikke særlig rent, men jeg kunne vise enzymets karakteristiske egenskaper i mine opprensete preparater. Enzymet var lokalisert i membranene til cellens mitokondrier.

Eldjarn lærte både meg og en rekke andre å skrive vitenskapelige artikler. «Du skal trekke leseren etter nesa», sa Eldjarn. «Sammendraget skal inneholde de vesentligste funn og konklusjoner, ingen overflødige ord, men sette tankene i sving». Min medstipendiat Sverre Skrede, sønn av dikteren Ragnvald Skrede, hevdet at «sammendraget skal være som et dikt av far». Eldjarn hadde Paul A. Owren som forbilde, og ville lage et like godt vitenskapelig miljø som han hadde fått til. Det ble enda bedre.

I mitt doktorgradsarbeid var det nødvendig å separere ulike deler av leverceller fra hverandre. Vi hadde en ganske grov metode gående i laboratoriet, men ønsket oss bedre metoder. Da Federation of European Biochemical Societies (FEBS) i 1965 annonserte sin første sommerskole, der tema var subcellulær separasjon (det vil si å plukke de enkelte deler av cellene fra hverandre), meldte jeg meg på og ble tatt opp som elev. Sommerskolen fant sted i Louvain og ble ledet av Christian de Duve, en internasjonal ekspert på organeller inne i cellene. Han hadde beskrevet de såkalte lysosomene og peroxysomene og fikk Nobelprisen for det i 1974. Vi lærte å skille de ulike celleelementene fra hverandre ved hjelp av sentrifugering. Vi fikk detaljerte oppskrifter om fremgangsmåtene. Disse oppskriftene hadde jeg med meg hjem, og hjemme i Oslo startet jeg flere kurs i cellefraksjonering. En av dem som gikk på mine kurs var Trond Berg. Han ble noen år senere kollega og samarbeidspartner på Ernæringsinstituttet og har i store deler av sin forskning brukt det han lærte på kurset, riktignok med adskillig forfinet teknikk.

Doktorgraden ble gjort unna på tilmålt tid. I bedømmelseskomiteen satt dosent Egil Gjone, og professorene Søren Laland og Ole Jacob Malm. Søren Laland var første oppponent. Vi var kjente fra før, på fornavn. Men Laland mente vi burde være Dis under disputasen. Disputasen gikk greit. Jeg fikk ingen av de vanskelige spørsmål som jeg hadde ventet. Laland mente at 40 gangers opprensing av enzymet var nokså lite. Jeg repliserte at det var fra oksens lever. Dersom jeg tok med hele oksens, ville opprensingen var langt bedre. Det vakte en viss munterhet i salen.

Jeg disputerte i Aulaen og trodde den skulle være ganske tom. Men min mor hadde i all sin stolthet bedt inn slektninger, venninner, naboer og bekjente. Lokkematen var et besøk i Aulaen for å kunne se Munchs bilder i dagslys. Aulaen var godt besøkt den formiddagen.

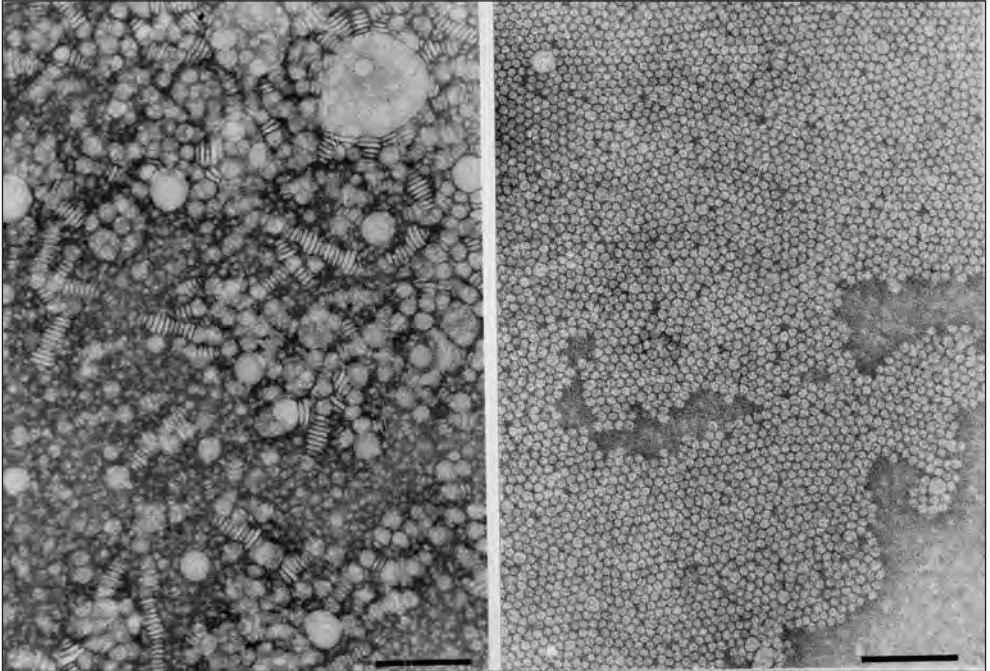
Som oppgitt emne for en prøveforelesning fikk jeg tema: *Om hyperlipidemier*, det vil si om tilstander med for meget av fettstoffer i blodet. Den oppgaven skulle endre min vitenskapelige karriere. Temaet var aktuelt. Året i forveien hadde to amerikanske forskere, Fredrickson og Lees, laget et system for klassifisering av hyperlipidemier. Klassifiseringen var basert på en papir-kromatografisk metode til å skille fra hverandre lipoproteiner i blodserum. Jeg foreleste om de hyperlipemiske tilstandene og sa at metoden til å atskille lipoproteinene burde være en rutine på et hvert universitets-sykehus. Eldjarn mente jeg hadde vært litt for stor i kjeften (det var ikke noen slik metode på RH) under prøveforelesningen og ba meg om å sette opp metoden, noe jeg gjorde ganske snart etter disputasen. Jeg prøvde metoden først på normale blodprøver fra kolleger på Sentrallaboratoriet, og da den virket som beskrevet i litteraturen, prøvde jeg den på en del blodprøver, som var sendt inn til Sentrallaboratoriet. Jeg tok for meg blodprøver som var tydelig hyperlipemiske (blakkede), og blodprøver som hadde sterkt forhøyede konsentrasjoner av kolesterol i serum.

Ved å separere lipoproteinene i disse prøvene ved hjelp av papir-kromatografi etter metoden til Fredrickson og Lees, ble ganske snart hovedtypene av hyperlipidemiene funnet, noe som viste at metoden virket. Under dette arbeidet kom jeg sommeren 1966 over serum fra pasient A.R. Blodet var sterkt blakket og hadde forhøyete konsentrasjoner av kolesterol og triglyserider. En lipoproteinelektroforese av hennes serum viste et mønster som var helt avvikende fra de vanlige typer hyperlipidemier. Gjentatte elektroforeser av hennes blodserum ga samme bilde. Samtidig undersøkte jeg hennes blodfettstoffer nærmere. Nesten alt kolesterol i blodet var uforestret. Normalt er 70 – 80 % av plasmakolesterol forestret, det vil si at kolesterolet er kjemisk forbundet med lange fettsyrer. Hos denne pasienten var under 5 % av kolesterolet forestret.

På grunn av disse avvikende funn, henvendte jeg meg til Medisinsk avdeling A for å se til pasienten og snakke med leger ved avdelingen om mine funn. Pasienten var imidlertid reist hjem, men hun skulle komme tilbake til avdelingen over nyttår 1967. Det var tatt en nyrebiopsi under dette opphold.

Jeg skrev et notat som ble lagt i journalen. I notatet skrev jeg at pasienten hadde et hittil ukjent lipoproteinelektroforesebilde, og et helt avvikende lipidmønster i sitt blodserum. Jeg ba videre i notatet om at avdelingen kontaktet meg når pasienten ble innlagt igjen i 1967.

På nyåret 1967 ble jeg kontaktet av en av avdelingens leger, som fortalte at pasienten var innlagt på nytt. Han hadde lest mitt notat, som var lagt inn i journalen som et løst ark. Det arket forsvant senere fra journalen. Jeg

Figur 8: Elektronfotografi av High Density Lipoproteiner (HDL) fra en pasient med sykdommen Familiar Lecithin: Acyl Transferase (LCAT) mangel. Bildet til venstre er HDL isolert fra pasientens blod. HDL- partiklene er skiveformete og uregelmessige. Bildet til høyre er tatt etter at pasientens HDL ble inkubert sammen med LCAT-enzym i 16 timer. Nå har de fått et normalt utseende. (Foto ble tatt i 1970 i fotoavdelingen ved Department of Medicine, University of Washington, Seattle, USA.)

ba om nye serumprøver, fikk dette og fant samme mønster som sist sommer: et avvikende lipoproteinelektroforese-mønster og nesten alt kolesterolet var uforestret. På denne tiden lå pasienten på en sengepost som Egil Gjone hadde ansvaret for, og vi tok opp et samarbeid for å utrede pasienten. Nyrebiopsien, beskrevet av Dr. Øystese, viste lipidavleiring i nyrene.

På bakgrunn av mine funn: sterkt avvikende lipoproteinmønster i serum og at nesten alt kolesterol i blodet var uforestret, var det naturlig å anta pasienten hadde en mangel på det kolesterolforestringssystemet som John Glomset hadde beskrevet et par år tidligere. Jeg kjente til Glomsets arbeider og satte derfor opp en metode for å undersøke aktiviteten av enzymet i pasientens blod. Jeg kunne klart påvise at enzymet lecithin:kolesterol acyltransferase (LCAT) manglet. Den manglende LCAT-aktivitet forklarte det som var funnet sommeren 1966, nemlig at nesten all kolesterol var uforestret, og det forklarte det Gjone senere fant, nemlig økt lecithin og nedsatt lysolecithin i plasma. A.R. hadde to søsken med samme symptomer (uklarhet i hornhinne og proteiner i urinen), og undersøkelser av søsknenes blodserum viste at de hadde samme lipoproteinmønster i serum og samme enzymsvikt som søsteren: en ny arvelig sykdom i kolesterolstoffskiftet var oppdaget.

Da vi hadde undersøkt alle tre søstrene, som alle hadde de samme symptomer, var vi helt sikre på at dette var en arvelig sykdom, og som tidligere ikke hadde vært beskrevet. Vi skrev et ganske kort manuskript for å meddele våre funn. Det var ganske vanlig at den faglige sjefen for avdelingen ble med på viktige manuskripter. Men både Eldjarn og Owren avsto fra dette. De hadde nemlig under vårt forberedende arbeid vært ganske skeptiske til hva vi hadde funnet. Vårt manuskript ble sendt til *The Lancet* med meg som førsteforfatter. Men det ble ikke godtatt. Redaksjonen trodde ikke på våre funn. Vi sendte derfor vårt manuskript til en annen journal, *Biochimica Biophysica Acta*. Redaktøren sendte vårt manus til konsulenter, som anbefalte trykking. En av disse konsulentene var John Glomset, fra Seattle. Han hadde for et par år siden isolert et enzym fra blodserum, et enzym som katalyserte forestring av kolesterol i blodet. Han hadde prøvd å få manuskriptet om denne oppdagelsen inn i et toneangivende amerikansk medisinsk tidsskrift, *Journal of Clinical Investigation*, men redaktøren, Donald Fredrickson, hadde ment at enzymet ikke var av klinisk betydning. John Glomsets artikkel ble derfor trykket i et mer grunnleggende biologisk tidsskrift. John ble selvsagt meget glad for at vi hadde funnet pasienter som manglet «hans» enzym, som altså var av klinisk betydning. John ringte meg fra Jerusalem, der han var på en kongress. Han spurte om han kunne komme via Oslo på sin tilbaketur til Seattle. Han ville vi skulle forske sammen. Det ble starten på et meget fruktbart samarbeid og et livslangt vennskap.

Egil Gjone og jeg arbeidet videre med kartleggingen av den arvelige sykdommen, som vi kalte «Familiær LCAT mangel» (LCAT står for lecithin:cholesterol acyltransferase, altså det enzymet som forestrer kolesterol ved å føre over en fettsyregruppe fra lecithin til kolesterol). Våre arbeider vakte internasjonal oppmerksomhet, og fordi det var jeg som var førsteforfatter, og hadde oppdaget sykdommen, ble jeg invitert til en rekke internasjonale konferanser for å fortelle om resultatene av våre undersøkelser av pasientene. Vi kunne entydig vise at pasientene helt manglet enzymet LCAT, og at den lille mengden av kolesterylestre som fantes i blodet fra pasientene, ble dannet i tarmen under absorpsjon av kolesterol og fett fra tarmen. Jeg holdt hovedforedraget på den prestisjetunge Duelkonferansen i Carmel, California, i 1968. Der var Donald Fredrickson og hele den amerikanske eliten av lipidforskere tilhørere. Fredrickson ble da overbevist om at Glomsets enzym hadde klinisk betydning. Glomsets arbeider om LCAT og enzymets betydning for transport av kolesterol i kroppen tilhører nå den klassiske biomedisinske litteratur. Fredrickson kalte sykdommen for *Norum's disease* i sin lærebok om medfødte arvelige lidelser. Vi ble bedt om å skrive et kapittel i neste utgave av hans bok. *The Lancet*, som hadde refusert vår første publikasjon om sykdommen, innså at de hadde tatt feil, og sykdommen og dens betydning for forståelsen av kolesterol ble behandlet på lederplass i det prestisjetunge medisinske tidsskriftet.

Donald Fredrickson, som nå skjønnte at hans hadde tatt feil da han avslå å trykke Glomsets artikkel i et klinisk tidsskrift, ble overbevist av Glomsets originale forskning. Da Fredrickson senere ble leder av et stort forskingsfond, bevilget han store summer til John Glomsets forskning gjennom en rekke år.

Jeg ble invitert til å jobbe sammen med John Glomset med blodet fra våre pasienter og var flere ganger på ukers lange forskningsopphold i Glomsets laboratorium i Seattle. Da bodde jeg hjemme hos dem, og ble meget godt kjent med hele den gjestfrie familien, som lengtet etter kontakter med Norge og Sverige.

Egil Gjone og jeg holdt også foredrag i norske medisinske miljøer om våre funn. Vi snakket blant annet i Det norske medisinske Selskab om pasientene og kolesteroltransportene i blodet, både hos normale og hos pasientene. En av de mer interesserte tilhørere i salen var professor i ernæringslære, Ragnar Nicolaysen. Han hadde lenge vært opptatt av kolesterolets betydning for utviklingen av hjerte- og karsykdommer. Nicolaysen hadde ledet en komité som allerede i 1964 hadde sagt at stort inntak av mettet fett var en vesentlig årsak til høyt blodkolesterol, som igjen kunne føre til åreforkalkning og hjerteinfarkt. Nicolaysen så seg om etter sin etterfølger i

professoratet i ernæringslære. Nicolaysen og jeg hadde etter et foredrag jeg holdt på et morgenmøte på Rikshospitalet vært noe uenige i betydningen av bare å undersøke etter kolesterol i blodet for å vurdere risikoen for å utvikle hjerte- og karsykdommer. Men uenigheten ble til en god diskusjon. Han mente at jeg skulle søke et dosentur som nylig var blitt opprettet ved hans avdeling. Jeg søkte stillingen og fikk dosenturet. Men jeg var også invitert til et postdoktoralt opphold i laboratoriet til John Glomset i Seattle. Nicolaysen mente jeg bare hadde godt av et langt utenlandsopphold og ga meg permisjon i halvannet år – med full lønn. Dermed var det bare for familien Norum å forberede turen til Seattle.

Seattle

Dosent Norum med kone og tre gutter, 5, 8 og 11 år gamle reiste med fly fra Oslo via New York til Seattle. Vi hadde to dager i New York. Det var august-varme i storbyen, og vi måtte innom mange steder for å drikke kald Coca-Cola, noe guttene likte meget godt. Og på hotellrommet var det TV med tegneserier hele døgnet! Gutten likte seg fort i USA.

I Seattle var vi i halvannet år. John Glomset hadde sørget for bolig til oss. De første månedene bodde vi en brakkeby, University Village, opprettet på den gamle søppelfyllingen til Seattle. University of Washington hadde laget en bydel for unge forskere ved universitetet. Miljøet var fremragende, med unge mennesker fra hele verden, alle med barn med ulike tungemål. Våre tre gutter kunne ikke ett ord engelsk da vi kom i august 1969. Skolen startet i begynnelsen av september. De første ukene i skolen var ikke lette. Men etter noen få uker var språket inne, og da vi reiste fra USA, var guttene langt mer amerikanske i sitt talemål, enn det foreldrene var.

Seattle var ganske «norsk» på grunn av at fiskere og sjøfolk hadde slått seg ned der. Dessuten hadde mange fra midt-vesten flyttet til området. Kjell kom en dag hjem og fortalte at det gikk en slektning av ham i klassen. Mor til en av hans medelever var født Norum, og Kjell gikk altså sammen med en firmenning i klassen.

Det var ikke bare nordmenn med sjø- og fiskebakgrunn i Seattle. Universitetet i byen, University of Washington, var regnet som ett av de beste i USA, og en rekke norske unge forskere reiste dit for å lære mer og arbeide med forskning som var spesielt fremragende ved universitetet. Noen av disse ble våre omgangsvenner i Seattle. Vi var spesielt mye sammen med Kjell Johansen og hans familie. Kjell var zoofysiolog, med fisk som speciale. Han var en meget begavet forsker og ble senere professor i Danmark. Kjell var ansatt ved Department of Fisheries. Avdelingen studerte blant annet laksens vandringer. Smålags (smolt) som var født og alet opp i bassengene på uni-

versitetet, ble sluppet ut i Lake Washington og dro ut i Stillehavet en tid. De kom tilbake til universitetet for å gyte etter 3-5 år, til samme basseng som de var alet opp i. Fiskene ble talt, veiet og målt, – og så solgt til ansatte ved universitetet. Rimelig og god fisk.

Men det var morsommere å dra ut på havet og fiske laksen der. Erik, Kjell og jeg dro ut et par ganger. Vi fikk bare lov til å fiske tre lakser hver. Fisk som var mindre enn 3 kg ble satt ut igjen i havet. Men det ble mye fisk med hjem til både koking og røking.

Kjell Johansen førte oss sammen med sine gode venner. En av dem var keramikeren Ulla Winblad fra Sverige. Vi traff henne på en artig måte. Like etter at vi var kommet til Seattle, hadde hun separatutstilling i et galleri for brukskunst. Vi ble invitert på åpningen sammen med Kjell Johansen og hans familie. Fullt opp av vakre vaser, krus og fat. Jeg ble spesielt interessert i en stor keramisk høne, lurte på hva den kostet, snudde den opp ned for prisen sto vel under. Det gjorde den ikke. Høna viste seg å være en ildfast krukke med lokk, lokket gikk i gulvet med et brak og i tusen stykker. Ikke en helt hyggelig åpning av en brukskunstutstilling, men det ble starten på et hyggelig bekjentskap. Vi kjøpte ny høne og en rekke andre vaser, krus og fat, mange med motiver fra den knuste høne. Vi kjøpte også vakre fisketallerkener av samme type som svenskekongen kjøpte av henne noen år senere.

John Glomset var norskamerikaner av beste sort. Hans far kom til USA som 15åring, moren kom dit i sin mors mage. Hun ble født like etter at moren hadde ankommet USA. Johns far ble hjulpet av innflytelsesrike norsk-amerikanere, fikk skolegang og god utdanning. Han ble lege, og ekteparet fikk to sønner. John var den yngste. Under 2. verdenskrig var hjemmet til Glomset møtestedet for nordmenn i USA. Carl Joachim Hambro besøkte Glomset-familien flere ganger. John ble interessert i norsk historie, politikk og kultur. Han oppsøkte unge norske i Chicago, og ble venner med blant andre sosialantropologen Fredrik Barth og sosiologen Nils Christie. John lærte seg norsk og dro til Norge for å studere medisin. Han fikk god hjelp til kontakter og reiser i Norge av C.J. Hambro. John bodde ett år på Blindern studenthjem hos professor Jan Jansen, men han fikk ikke studere medisin i Norge. Han kom imidlertid inn på studiet i Uppsala, og tok der svensk embetseksamen og doktorgrad. Her traff han sin kone Britt, og de dro sammen til USA for å finne et sted som liknet mest mulig på Skandinavia. Det ble Seattle. John fikk stilling hos Robert Williams og skulle undersøke insulins effekt på blodceller. Han brukte blodserum som dyrkningsmedium for cellene, og som sidefunn oppdaget han at det ble endringer i serums kolesterolinnhold. Vanligvis er om lag

70 % av kolesterolet i blodet forestret med lange fettsyrer. Under forsøkene til John med insulin, ble det etter hvert langt mer forestret kolesterol. John undret seg på hva som var årsakene til det. Han fant det; han fant at det var et enzym i blodet som forestrer kolesterol. Han isolerte enzymet og kalte enzymet lecithin cholesterol acyltransferase (LCAT).

John mente at LCAT hadde stor fysiologisk betydning. Han postulerte at LCAT hadde stor betydning for transporten av kolesterol i kroppen. LCAT virket sammen med lipoproteinet HDL (high density lipoprotein). Ved at det frie kolesterolet på HDL ble forestret, kunne HDL suge mer fritt kolesterol fra cellemembraner. Det forestrete kolesterol ble deretter overført til andre lipoproteiner, som ble tatt opp av leveren. På den måten ble kolesterol fraktet fra kroppens vev til leveren, der kolesterolet ble omdannet til gallesyrer. John var selvsagt meget interessert i å studere de norske pasientene som manglet LCAT. Vi studerte pasientene og deres blod i mange år. De studiene viste at Johns hypotese om LCATs rolle i kolesterolomsetningen i kroppen var riktig. Sammen med forskningsgruppen til Alex Nichols i Berkeley, studerte vi blodets lipoproteiner ved hjelp av ultrasentrifugering og elektronmikroskopi. Berkeley-gruppen var verdensledende innen dette feltet. Vi fant i pasientenes blod flere typer lipoproteiner som ikke tidligere var sett. Det var de såkalte «nyfødte» HDL og membranrestene av de store lipoproteinene som dannes i tarmen ved opptak av fett fra tarm (chylomicroner). Årsaken til at disse lipoproteinene ikke var sett tidligere i normalt blod, var at både de «nyfødte» HDL og chylomicronmembranene meget fort omsettes i normalt blod ved hjelp av blant annet LCAT. Våre studier av blodfettstoffene og lipoproteinene til pasientene med LCAT skapte mye og stor ny forståelse av fettomsetningen i kroppen. Vi ble derfor bedt om å holde foredrag ved en rekke store kongresser og invitert til å skrive artikler om våre funn. Dette skapte et meget verdifullt forskernettverk, som jeg gjennom hele livet har hatt stor nytte og hygge av. Det var spesielt hyggelig å bli invitert til å holde foredrag ved «National Institutes of Health», NIH, i Bethesda. Nå var Donald Fredrickson blitt sjef for hele NIH. Det var han som hadde innført metoden til å skille de ulike blodets lipoproteiner fra hverandre ved hjelp av papirelektroforese, og det var han som hadde refusert John originale manuskript, men som angret på det senere. Jeg ble etter hvert godt kjent med Fredrickson og traff ham på en rekke internasjonale hjertekongresser. Vi hadde også mye hygge sammen i Stockholm da Goldstein og Brown fikk Nobel-prisen i medisin.

John og jeg ble invitert til Belgia for å holde foredrag om vår forskning. Møtet var arrangert av den belgiske hjerte-kar-foreningen, som hadde prinsesse Lillian som sin høye beskytter. Hennes mann, kong Leopold, stilte sitt

slottsbibliotek til disposisjon for den meget eksklusive konferansen. Vi var ca. 30 forskere fra USA og Europa, alle menn. Møtet varte i to dager, og det var kongelig middag etter første dag. I middagsselskapet dukket en rekke unge kvinner opp, og jeg fikk en av dem til bords. Jeg var litt irritert over at alle disse kvinnene, som tydeligvis ikke var interessert i hjerte-karforskning, dukket opp til middagen. Jeg trodde vi skulle ha en forskermiddag og diskutere formiddagens foredrag videre. Jeg spurte derfor lett irritert hvorfor i all verden min borddame var der til middagen. Svaret var: «I happen to the daughter of King Leopold.» Professor Kåre Berg, som satt rett overfor, lo godt og spurte om han fikk tillatelse av hennes kongelige høyhet å fortelle historien hjemme i Norge. Han fikk det! Måltidet etter den replikken ble meget munter, og vi endte, sammen med flere andre fra middagen, på dans i et nachspiel i slottskjelleren, riktignok med en rekke sikkerhetsvakter.

Samtidig som jeg jobbet på universitetssykehuset i Seattle, var en ung lege fra New York der. Han hadde studert i Texas. Han arbeidet med å systematisere familiære tilstander med forhøyete verdier av fettstoffer i blodet, altså hyperlipidemier, som jeg hadde hatt som oppgitt emne til min doktorgradsforelesning. Det var Joseph Goldstein. Hans arbeider fra Seattle satte viktige spor etter seg i medisinsk historie. Han var spesielt interessert i arvelig hyperkolesterolemi. Vi snakket en del om arvelige lipidsykdommer, og ble ganske godt kjente. Goldstein dro tilbake til Texas, fikk jobb sammen med Michael Brown ved universitetssykehuset i Dallas. Her jobbet de videre med arvelig kolesterolsykdom, og kartla det arvelige grunnlaget for denne sykdommen. De isolerte den såkalte LDL reseptoren, som var det stedet de kolesterolrike, «farlige» lipoproteinene, festet seg til celleoverflaten. Dette førte til store gjennombrudd i forståelsen av kolesterolet betydning for utvikling av hjerte- og karsykdommer.

Deres forskning var enestående god. De jobbet sammen på en forbillig måte, omtrent som Eldjarn og Pihl hadde jobbet sammen: Forsøkene ble nøye planlagt i detalj og konsekvensanalysert før de ble utført. Og alle forsøkene ga entydige svar! Funnene var av enorm betydning. På grunn av at Goldstein og jeg kjente hverandre fra Seattle, ble jeg ofte invitert til deres laboratorium i Dallas og var med å diskutere deres funn, i lys av de undersøkelser som Glomset og jeg hadde gjort med pasientene med familiær LCAT-mangel. Jeg inviterte Goldstein og Brown til Oslo flere ganger. Goldstein holdt en gjesteforelesning på Rikshospitalet om familiær hyperkolesterolemi. I auditoriet var Carl Müller, som var den som først hadde beskrevet denne sykdommen som en arvelig lidelse. Goldstein fikk særtrykk av det originale vitenskapelige arbeidet til Müller.

De vitenskapelige arbeidene til Goldstein og Brown var av en slik kvalitet og resultatene av så stor betydning at jeg tok initiativet til å foreslå at de skulle få Nobelprisen i Medisin. Jeg var selvsagt ikke alene om dette, og flere lipidforskere og kollegaer fra Dallas samarbeidet om forslaget. Og i 1985 fikk de Nobelprisen. Jeg hadde på forhånd avtalt med Goldstein og Brown at om de fikk prisen, skulle de stoppe i Oslo på vei til Stockholm og holde sine Nobelforesninger i Oslo før de ble foredratt i Stockholm. Flyet fra USA til Stockholm mellomlandet i Oslo, Brown og Goldstein gikk av, ble hentet på Gardermoen (USA-flyet var for stort til å lande på Fornebu) av meg og kjørt til Rikshospitalet. Her holdt de sine Nobelforesninger for fullt auditorium, og ble så satt på neste fly til Stockholm fra Fornebu. På flyplassen i Stockholm sto Nobelkomiteen og skulle ta i mot de unge berømte prisvinnerne, men bare fru Brown og noen nære slektninger pluss all bagasjen fikk Nobel-velkomsten. Dette hadde aldri skjedd før, og mine svenske kolleger var meget fortrønet over at Nobel-forelesningene var blitt holdt først i Oslo, – uhørt! Men det la ingen demper på Nobel-festlighetene. Både på forelesningene i Oslo og Stockholm ble Carl Müllers navn fremhevet og bilder fra hans særtrykk vist.

Kolesterol og hjerte- og karsykdommer

Mens jeg var i Seattle, ble jeg kontaktet av Paul Leren. Han ville ha meg med i Oslo-undersøkelsens styre. Bakgrunnen for dette var at jeg etter hvert hadde markert meg som forsker innen fettstoffskiftet og kolesterolomsetningen i kroppen. På 1970-tallet var hjerteinfarkt meget hyppig i Norge. Hjertekar-sykdommene hadde i Norge økt langt mer enn noe annet land i Europa. Nicolaysen og hans komité hadde konkludert med at det var det mettete fett i kostholdet som var en hovedårsak til det høye blodkolesterol en fant i Norge, og at dette var en årsak til åreforkalking og hjerteinfarkt. Dette var imidlertid en konklusjon som mange var uenige i, spesielt innen landbrukskretser. De ville beskytte melkefettet og fett fra slaktedyr. På denne bakgrunn var det nødvendig med gode data fra en vitenskapelig undersøkelse. Paul Leren hadde gjort en undersøkelse, som styrket Nicolaysens konklusjoner. Men heller ikke hans studie overbeviste landbruksfolk. Leren studie omfattet nemlig pasienter som hadde hatt hjerteinfarkt. Han ville vise at et sunt kosthold førte til færre nye infarkter. Og det gjorde det. Men den neste undersøkelsen skulle foretas på friske menn, riktignok med ganske høyt blodkolesterol. Det ble satt i gang en større undersøkelse, Oslo-undersøkelsen. Jeg var med i en den rådgivende komiteen for denne undersøkelsen. Hovedansvaret for gjennomføring av undersøkelsen hadde Ingvar Hjermann.

Figur 9: Joseph Goldstein (til venstre) og Michael Brown på snarvisitt på Rikshospitalet underveis til Stockholm for å motta Nobelprisen i medisin 1985. (Foto: Rikshospitalets fotograf, 7.desember 1985.)

Diskusjonene om kosthold og årsaker til hjerteinfarkt gikk høyllytt både i norsk og internasjonal presse og fagmiljøer. Jeg deltok i debatten, både i Norge og internasjonalt. Jeg holdt et foredrag om melk på landbrukshøgskolen på Ås. Jeg kritiserte landbrukets slagord, som fantes overalt på den tiden: «*Alle trenger en halv liter melk om dagen!*» Dersom alle trengte det, hvordan kunne dette tilfredsstilles i India, Kina og Afrika, spurte jeg. Jeg har sjelden fått så meget kjeft etter et foredrag som det jeg holdt på Ås.

Reaksjonene førte til at jeg foretok en internasjonal spørreundersøkelse blant verdenseliten innen fettforskning, hjertekarsykdommer og ernæring. Jeg ville vite hva internasjonale eksperter mente om sammenhengen mellom kosthold og hjerte-karsykdommer. Svarene på mine spørsmål viste med all tydelighet at den internasjonale ekspertise oppfattet mettet fett og kolesterol i kosten som viktige årsaksforhold for utvikling av hjerte- og karsykdommer. Denne undersøkelsen kom til å få internasjonale konsekvenser. Jeg publiserte artikkelen i *Nutrition Review*¹³⁴. På den tiden var det en stor offentlig diskusjon i USA om landbruk og matpolitikk. En offentlig komite under ledelse av senator Warren, hadde kommet med forslag om en endring i USAs landbrukspolitikk. Bakgrunnen for hans forslag var å legge om matproduksjonen for bedre å kunne forebygge hjerte- og karsykdommer i USA. Warren fikk ikke gjennomslag for sine forslag, men debatten om kosthold og hjertekarsykdommer kom opp i kongressen der Edward Kennedy hadde en høring om spørsmålet. Han spurte om tillatelse å bruke min undersøkelse under høringen, og det fikk han. Flere av de som ble innkalt til høringen, hadde jeg med i min undersøkelse. Daniel Steinberg har omtalt dette i en bok¹³⁵.

Da jeg var blitt professor i ernæring, 40 år gammel, fikk jeg en rekke tilbud: Professor Axel Strøm ba meg om å skrive artikler om kosthold og helse i Aschehougs leksikon. Senere ble jeg en av medredaktørene i Medisinsk leksikon, som ble gitt ut av forlaget Tiden. Forlaget hadde fått eneretten på oversettelsen av et medisinsk leksikon utgitt i Nederland. Professorene Kåre Berg, Erik Kåss, Egil Amundsen, Per Sundby og jeg dannet en redaksjonskomite. Betalingen skulle være et lite honorar pluss fri feriereise med familie til Hawaii eller liknende. Vi gikk selvsagt ikke med på det. Kåre Berg ble vår sjefsforhandler, og han gjorde det intenst og sikkert. Tiden Forlag hadde allerede startet trykkingen. Vi hadde derfor gode kort på hånden i våre forhandlinger. Det endte med en meget god betaling, men arbeidet var både ansvarsfullt og tok mye tid. Sjefen for forlaget mente vi

134 Norum KR. Dietary fat and Blood Lipids. *Nutr. Rev.* 1992; 50: 30-37.

135 Steinsberg D. *The Cholesterol Wars: the Sceptics vs the Preponderance of Evidence*. New York: Academic Press, 2007.

var både grådige og griske. Jeg syntes dette var så sårende at jeg sa at jeg ikke ville ha personlig betalt for mitt bidrag til leksikonet, men at alle mine inntekter skulle tilfalle organisasjonen *Fremtiden i våre hender*. Honoraret ble over tid mange hundre tusen kroner til organisasjonen.

Bakgrunnen for at *Fremtiden i våre hender* fikk honoraret mitt, var at jeg var blitt overbevist av Erik Damman og hans tanker om forbrukssamfunnet. Jeg ble aktivt medlem av organisasjonen og satt i noen år i organisasjonens styre. De holdningene jeg hadde, og fikk polert av Erik Damman, satte spor på mine holdninger overfor norsk ernæringspolitikk.

Jeg ble også kontaktet av professor Leiv Kreyberg for å lese igjennom ernæringskapitlet i hans helsebok for sjømenn. Han redigerte den siste utgave av denne boken, som hans far hadde skrevet første utgave av. Det hadde etter hvert blitt et familieforetak, fordi tredje generasjon Kreyberg, Petter Kreyberg (en studiekamerat) ble med i den utgaven jeg skulle bistå noe med. Dette førte til besøk i Leiv Kreybergs hjem. Han hadde en utsøkt samling av grafikk og malerier av Nicolai Astrup. Bakgrunnen for det var helt spesiell. Leiv Kreyberg hadde som ung student sett en utstilling av Astrup i Bergen, som gjorde et sterkt inntrykk på ham. Kreyberg studerte medisin i Oslo sammen med sin noe eldre bror. Broren fikk alvorlig tuberkulose, og faren, som var stadsfysikus i Bergen, sendte penger til sin syke sønn. Men rettferdig skulle det være, derfor fikk den friske Leiv Kreyberg like mange penger som broren. Penger han egentlig ikke hadde behov for. Han sendte derfor 1000 kr til Astrup og ba om å få kunst for beløpet. Astrup, som hadde konstant dårlig råd, ble rørt av tilbudet og tilliten til den unge medisinske studenten. Astrup sendte etter dette all kunst som skulle selges på kunstgallerier i Oslo via Leiv Kreyberg, som kunne velge først av de tilsendte grafiske bladene. Han byttet til seg stadig flere og bedre kunstverk av Nicolay Astrup.

Mens jeg var «ernæringskonsulent» for Kreyberg holdt Guttorm Guttormsgaard et foredrag om grafikk i Galleri Albin Upp. Han fremholdt at Astrup var en av Norges fremste grafikere. Jeg fortalte Guttorm om Kreybergs samling og spurte Kreyberg om Guttorm kunne få se Astrup arbeider, og vi ble invitert til lunsj hos Kreyberg. Stuen til Kreyberg var nærmest tapetsert av arbeider av Astrup, og noen bilder av Munch. Guttorm var mektig imponert over samlingen til Kreyberg. Denne kontakten førte til at Guttorm og jeg ble godt kjent med hverandre. Jeg besøkte Guttorm i hans atelier i Oslo sentrum, i samme gård som Arvid L'Orange hadde sitt Blå Galleri. Jeg begynte å kjøpe kunst av Guttorm, både til vårt hjem og som gaver til folk som hadde jubileum.

Ved ett av disse besøkene fortalte Guttorm om Alna Teglværk og dets produksjon av teglstein. Guttorm hadde brukt teglverket til å lage de mur-

steinene som skulle bli den utsmykkete fasaden av Oslo Byhall eller som den nå heter: Oslo Spektrum. Bygget er blitt et av de flottest utsmykkete hus i Oslo. Alle steinene er malt av Guttorm og hans keramikerkollega Søren Ubisch. De fikk bruke en rekke av Rolf Neschs trykkelementer i metall til å prege mursteinene. Det ble laget 80 000 ulike mursteiner til fasaden av Byhallen. Dette var brukskunst på sitt beste. Men sommeren 1989 skulle teglverket nedlegges, etter at siste stein til Byhallen var brent. Det var ikke lenger lønnsomt å lage mursteiner på Alna. Guttorm mobiliserte kunstverden og andre for å protestere mot nedleggelsen av landets beste teglverk.

Jeg hjalp til i kampen for å bevare teglverket, og fikk med meg blant annet statssekretær Karin Stoltenberg. Jeg skrev også et innlegg i Aftenposten om «Steiner for brød» og tok direkte kontakt med den uglade direktør for Aker-Norcem, Karl Glad. Ikke noe hjalp. Teglverket ble revet sensommeren 1989. Men mitt engasjement førte til et langvarig vennskap med Guttorm og videre til flere samarbeidprosjekter mellom Guttorm og meg. Det største og første var utsmykningen av Institutt for ernæringsforskning. Det er nærmere beskrevet i kapitlet om Ernæringsmiljøet ved Universitetet i Oslo.

Det neste prosjektet var helt privat. Den nye leiligheten som Tulla og jeg hadde kjøpt, skulle ha store dører mellom gang, stuer og kontor. Jeg foreslo for Guttorm at han skulle tegne glassdører. Han tegnet tre slike og samme glasskunstner utførte arbeidet. Guttorms forkjærlighet for «art nouveau» eller kanskje bedre «neo-art nouveau» gjenspeiles i glassdørene. Guttorm glassarbeider på Ernæringsinstituttet ble kjent via TV og media, og han fikk flere oppdrag om glassarbeider fra både skoler og sykehus.

Et neste prosjekt hang sammen med Kunst- og håndverkskolens Raderlinje som fylte 100 år i 2001. Guttorm Guttormsgaard og hans grafikerkollega Dag Hofseth ville vise hvordan grafikken og bildene var en forutsetning for kunnskap og vitenskap, både for opplysning og formidling. Jeg var da rektor ved UiO, og de spurte meg om å få gå i Universitetets arkiver for å finne gode eksempler for grafikkens betydning for vitenskap og formidling. De ville begynne på temaer fra medisin, senere fra de andre fakulteter. Men tilfanget av interessant stoff fra medisin ble så stort at de kom ikke lengre enn til det fagfeltet. Resultatet av deres gjennomgang av all grafikk og illustrasjoner innenfor det medisinske fagfeltet, ble en vakker bok de kalte *Innsikt Synlig*. Bilder og tekst i boken er innsiktsfulle og vakre.

Jeg skrev forordet til bøkene fra Institutt for ernæringsforskning og *Innsikt Synlig*, og er i ettertid meget fornøyd med mine tekster.

Vennskapet med Guttorm varer. Jeg har og fått kjøpt en del av hans grafikk. Han har laget bilder med utgangspunkt i glassbildene på Instituttet, og har tegnet en rekke artige portretter av meg.

Andre oppdrag og verv

Det å bli professor i ernæringsforskning, og leder av Institutt for ernæringsforskning samtidig som jeg ble utnevnt til bestyrer for Ernæringslinjen, var meget på en gang. Jeg søkte derfor om å slippe å bli bestyrer for Ernæringslinjen, og ba om at dosent Fredrik Gran overtok den stillingen. Ragnar Nicolaysen hadde forhandlet seg frem til en avtale om lønn for bestyrerstillingen. Den gikk selvsagt til Gran og de senere bestyrerne.

Professoratet i ernæring førte med seg en del samfunnsmessig oppmerksomhet og verv.

Jeg ble utnevnt til styreleder for Statens Institutt for Forbruksforskning (SIFO), som holdt til på Stabekk i de ærverdige lokalene til Husmorskolen. SIFO var opptatt med en rekke problemstillinger innen forbrukersektoen. Jeg dreiet problemstillingene mer over mot sammenheng mellom kosthold og helse. Som leder av SIFO ble jeg valgt som delegat til landsmøtet i Forbrukerrådet, og på det møtet ble jeg valgt inn som medlem av Forbrukerrådet. Jeg satt i Forbrukerrådet noen år, og også der kjempet jeg for at Forbrukerrådet og Forbruker-rapporten skulle bli mer opptatt med kosthold, mat og helse. Men hovedinteressen på den tiden var stort sett kjøretøy og selskapsreiser, og klagesaker innen disse saksområdene. Litt mer fart ble det etter at jeg hadde uttalt meg i ganske negative vendinger om meierismør. Forbrukerrådet var opptatt av å passe på at folk ikke skulle bli lurt. Da spørsmålet om kredittkort opp, ble det en ganske artig diskusjon. Sentrale folk innen administrasjonen mente at befolkningen måtte beskyttes mot slike kort og ville at kredittkort skulle forbys i Norge.

På Ernæringsinstituttet fortsatte jeg å arbeide med spørsmål innen kolesterolets transport og omsetning i kroppen, Jeg samarbeidet i nær kontakt med John Glomset, som flere ganger kom til Oslo på gjesteforskerstipend. Vi skrev sammen flere oversiktsartikler om kolesteroltransport, vesentlig på bakgrunn av Johns grunnleggende arbeider om enzymet LCAT, og hva funnene og symptomene hos pasientene som manglet dette enzymet kunne fortelle oss om kolesterolets normale funksjoner. Det er vel ikke å skryte å si at våre funn og publiserte arbeider ble ganske epokegjørende innen dette forskningsfeltet.

Men en ting var det som ble avdekket i laboratoriet, en annen ting var det som skjedde i samfunnet. Jeg var opptatt av at de funn og oppdagelser som ble gjort i forskning, skulle formidles til samfunnet. Det var jo det som

betalte oss for å forske. På den bakgrunn gikk jeg derfor inn for å arbeide med popularisering av mine og andres forskningsresultater. Jeg sa også ja til å være medlem i Statens ernæringsråd. Det skulle gi nøytrale og praktiske råd om kosthold og ernæring til folk flest, og også gi råd til næringsmiddelindustrien om sammensetningen av matvarer.

Jeg ble kjent med Ingrid Espelid Hovig i Roma under Verdens matvarekonferanse i 1974, og hun spurte om jeg ville være med henne i ett eller et par programmer i Fjernsynskjøkkenet. Jeg sa ja til ett program, liksom for å prøve om det ville slå an. Det første programmet var om Poteten, og programmet ble en stor suksess. Vi laget derfor ett til, denne gangen om Brødet. Det slo også godt an. Vi lagde nemlig programmet slik at vi arbeidet og snakket sammen, hun om matlaging, jeg om det ernæringsmessige. Fordi de to første programmene fikk så god mottagelse, foreslo Ingrid at vi skulle lage en rekke programmer, der vi kombinerte matlaging med ernæringskunnskap til det norske folk. Jeg nølte, både fordi jeg mente at det var andre ernæringsfolk som hadde bedre kunnskap om enkelte næringsstoffer, og fordi jeg var redd for å bli en kjendis, som mine fagfeller ville le litt av. Men Ingrid ville at jeg skulle være med i alle programmene om ernæring. Hun mente det var riktig å bygge opp en person som folk flest kunne stole på, en slags folkelig autoritet. Jeg ble med på det, og vi lagde om lag 75 programmer i Fjernsynskjøkkenet. Vi ble meget gode omgangsvener. Min frykt for å bli en kjendis latterliggjort av fagfeller viste seg å være ubegrunnet. Snarere tvert i mot, jeg fikk mange hyggelige tilbakemeldinger fra kolleger. I ettertid ser jeg også at alle programmene vi hadde sammen ble en styrke for ernæringsfaget. Gjennom Fjernsynskjøkkenet fikk både folk flest, og ikke minst politikere, forståelse av ernæringens og matens betydning for folkehelsen. Denne forståelsen førte til langt større bevilgninger til Statens ernæringsråd, og også til mer penger til akademisk ernæringsforskning.

Da Ingrid Espelid Hovig fylte 75 år, skrev jeg om henne i et slags festskrift. Jeg skrev:

Ingrid Espelid Hovig er kjent av alle, unge og gamle, kvinner og menn her i landet. Ikke bare kjent, alle liker henne. Hvordan kan en så beskjeden husstellærer ha blitt en av Norges best likte og mest populære kvinner?

Det er mange ting som forklarer dette. Bak ligger «Fjernsynskjøkkenet». Programmer som har gjort henne kjent og kjær, – og populær over alle grenser. Hun har systematisk arbeidet for et smakfullt, helse riktig og fornuftig kosthold, som bærer gode mattradisjoner videre, både norske og de til våre nye landsmenn. Dette har vært hennes bærende ide. Og hun har lyktes. På grunn av sin faglige integritet og sitt smittende humør.

Vi har samarbeidet i mer enn 30 år. Vi traff hverandre i 1974 i Roma under Verdens Matvarekonferanse. Det begynte med poteten. Vi fant hverandre over denne underjordiske knollen, som har betydd så mye for det norske kostholdet. Hun var opptatt av alt hva den

Figur 10: Ingrid Espelid Hovig og Kaare R. Norum i aktivitet i Fjernsynskjøkkenet høsten 1978. (Foto: Programbladet.)

kunne brukes til, alle de gode retter som kunne lages av poteten. Hun fremhevet potetens rolle i hverdagskostholdet. Jeg fortalte om potetens verdifulle næringsstoffer. Vår entusiasme for poteten ble et fjernsynsprogram, en suksess, takket være Ingrid skjelske karisma og persillepynt.

Vi fortsatte med programmer om vårt daglige brød. Vi eltet og knadde broddeig sammen. Hun rullet emner til rundstykker samtidig med begge hender og lokket ernæringskunnskap ut av meg, som hun hadde ikledd forkle og melete hender. Det ble ingen formanende pekefinger. Programmene fra Fjernsynskjøkkenet ble en av NRKs største suksesser. Ingrid har laget mange hundre programmer. Jeg har vært så heldig å få vært med i om lag 75 av dem. Jeg har derfor fått se Ingrid i aksjon. Hun har inngående kjennskap til hvordan fjernsynet virker, er bygget opp. Hun har selv vært med på utformingen av fjernsynskulturen i NRK. Gjorde den faglig og troverdig. Hun var alltid profesjonell. Bak den kjente replikken «så juksker vi litt» lå det nitide forberedelser, både hjemme på kjøkkenet i Thomas Heftyes gate og i Studio 4. Men de levende kommentarer, replikkene og samtalene ble oftest til under opptaket. Da slo humøret, vettet og viddet til i overraskende vendinger. Den faglige trygghet, med påbygg av spontane replikker, skjeve smil og sjarmerte gjester skapte de populære programmene. Nesten hele Norge så på. Folk smilte og lo, matlysten økte under sendingen, og etter på samlet familien seg på kjøkkenet for å lage hva hun hadde vist på skjermen.

I selve TV-studio var også gleden stor under lagingen av programmene. Ingrid erfaring gjorde at arbeidet gikk som planlagt, profesjonelt og med humor. Og all den gode maten som ble delt ut etterpå! Programmene satte spor etter seg på mange måter. En var det at råvarene til matlagingen ble raskt utsolgt dagen etter programmene var vist i TV. Grosister fikk derfor på forhånd vite om hva som skulle lages, slik at råvarer kunne sendes ut til butikkene dagen før programmene ble kringkastet!

Innholdet i hennes program har alltid hatt en mening, et budskap. Hun ville, bokstavelig talt, bake inn norsk tradisjon og matkultur i programmene, sørge for at programmene støttet opp om det sunde og gode kosthold. På grunn av Ingrids popularitet og karisma ble hennes programmer et av de viktigste hjelpemidler for å fremme norsk ernæringspolitikk. Det er ikke for meget sagt at Ingrid Espelid Hovig har en stor del av æren for den gledelige nedgang i hjerte- og karsykdommene i Norge. Ingrid er selv et godt eksempel på hva hun matmessig står for. Vi som har vært hennes gjester i hennes hjem, vet at maten smaker, og er sund. Og at det kulturelle aspektet ved å spise sammen alltid blir tatt vel vare på: samtaler, sang og taler er like viktige som selve maten.

Hun lever etter sine prinsipper. Hun er en 75-åring i fabelaktig god form. Spensten og viddet vipper i takt med hennes lille ryggsekk som hun bærer på vei til sin dont.

Mat i og matlaging på skolen har vært hennes store sak i de senere år. Hennes popularitet og pedagogiske evner har åpnet skoleportene og dørene til kommunale skole- og helsepolitikere på vid vegg. Hensikten har vært å bedre kostholdet for skoleelever, og å slåss for en bedre undervisning i matlaging, kosthold og ernæring i skolene. Våpnene har vært saklighet, entusiasme, godt humor, og skikkelig forberedelse og engasjement. Det har blitt forbedringer i nesten alle kommunene hun har besøkt. Jeg har vært med Ingrid på mange av disse «skolereisene» og erfart den popularitet hun har, og den saklighet hun har brukt for å hjelpe skolene til å bedre sin undervisning i kosthold og helse. Jeg har sett henne glad over den forståelsen hun har blitt møtt med. Men jeg også sett hvordan blikket hardner og stemmen endrer karakter om lærere og skolemyndigheter ikke skjønner betydningen av skolekjøkken og skolemat.

Hennes holdninger har banet vei for en bedre kontakt mellom innvandremiljøer og resten av befolkningen. Dette har stor betydning for å tilpasse innvandrerkostholdet til norske forhold, slik at maten blir næringsrik når den er laget på norske råvarer og allikevel beholder mye av sin originale smak og sammensetning.

Ingrids fleste programmer har tatt for seg tradisjonell hverdagsmat. Men også festmat har fått sin naturlige plass. Hun har hatt stor betydning for selvtilliten og kvaliteten til våre kokker. Alle våre verdenskjente mesterkokker innrømmer at deres interesse for mat ble til på grunn av Ingrids opptreden i Fjernsynskjøkkenet, og at hennes programmer har betydd svært meget for utviklingen av norsk kokkekunst.

Hun er i dag en av Norges mest kjente og anerkjente kvinner, men beskjedne og likevel. Og alltid sine venners gode venn. Uten det minste juks.

Den 3. juni 2014 fylte Ingrid 90 år. Helseministeren holdt en lunsj for henne i Regjeringens representasjonshus. Jeg holdt en tale til henne på den dagen og mye av det som ble skrevet ovenfor, ble gjentatt og utdypet. Hennes innsats for norsk kosthold, matkultur og ernæring er formidabel.